

Antun Jurinić, bacc. physioth.

POVIJEST FIZIOTERAPIJE U HRVATSKOJ

Zavod za fizikalnu medicinu, rehabilitaciju i reumatologiju Kliničke bolnice „Sveti Duh“, Zagreb, Hrvatska

Sažetak

Uži smisao riječi fizioterapija (fýsis + therapeúō, grč. = priroda + njegujem, liječim) sugerira da se radi o iznimno starom načinu liječenja. Povijest suvremene fizioterapije može se povezati s početkom primjene fizikalnih čimbenika stručnjaka sa specifičnom medicinskom (zdravstvenom) edukacijom, s početkom formalne edukacije fizioterapeuta i početkom organiziranog djelovanja fizioterapeuta kao specifičnih zdravstvenih stručnjaka (profesionalaca) što vremenski odgovara kraju devetnaestog i početku dvadesetog stoljeća. Na nastanak i brzi razvoj fizioterapije snažno je utjecalo mnoštvo onesposobljenih osoba zbog epidemije poliomielitisa u SAD-u te 1. svjetskog rata. S druge strane nove znanstvene spoznaje te tehnološki napredak daju podlogu razvoju fizioterapije koja se u stotinjak godina razvila (u većini zemalja svijeta) u treću po brojnosti zdravstvenu profesiju (iza liječništva i sestinstva). Svrha ovog rada je prikazati rezultate pretraživanja dostupnih publikacija kao i povijesne građe pohranjene u arhivima institucija u Hrvatskoj vezane uz nastanak i razvoj fizioterapije u Hrvatskoj kao zasebne zdravstvene profesije. Na temelju prevladavajućih teorijskih spoznaja i praktičnih vještina povijesni razvoj fizioterapije u svijetu i Hrvatskoj može se razdijeliti u nekoliko razdoblja koja nisu strogo vremenski odijeljena: mišićno razdoblje, neurološko razdoblje, mišićno-koštano razdoblje, neuromišićno razdoblje i holističko razdoblje. Počeci fizioterapije u Hrvatskoj vezuju se uz 1908. godinu i Emu Špišić koja se smatra prvim stručno izobraženim stručnjakom na području fizioterapije u Hrvatskoj. Srednja medicinska škola za fizikalnu medicinu i röntgen, osnovana 1947. godine predstavlja prvu obrazovnu instituciju u ovom dijelu Europe na području fizioterapije. Godine 1956. osnovano je Udruženje fizio i radnih terapeuta Hrvatske (od 1998. Hrvatska udruga fizioterapeuta) koje je nakladnik stručno-informativnog časopisa *Fizioterapija*. Obrazovanje fizioterapeuta na višoj razini započinje 1968. godine na Višoj školi za medicinske sestre i zdravstvene tehničare u Zagrebu, od godine 1986. na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, od 2001. na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Splitu i od 2005. godine na Veleučilištu „Lavoslav Ružička“ u Vukovaru. Od 2000. godine u Hrvatskoj djeluje kao nacionalna, stručna organizacija Hrvatski zbor fizioterapeuta koji je nakladnik dvaju časopisa: online stručno-informativnog časopisa *Fizioinfo* i stručno-znanstvenog časopisa *Physiotherapia Croatica*. Godine 2005. u Hrvatskoj se u visokoškolsko obrazovanje uvodi bolonjski sustav. Obrazovanje fizioterapeuta započinje na stručnoj diplomskoj razini Zdravstveno veleučilište u Zagrebu od godine 2007., a na sveučilišnoj diplomskoj razini Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci od 2012. godine. Godine 2008.

Hrvatski Sabor donosi Zakon o fizioterapeutskoj djelatnosti, a 2009. godine osnovana je Hrvatska komora fizioterapeuta. Hrvatska fizioterapija prati sva povijesna razdoblja fizioterapije, više na tehnološkoj (tehničkoj) razini, a manje na razini vještina, gdje dominira tradicionalni pristup i pred nama je izazov da fizioterapiju izgradimo kao autonomnu, samo-regulirajuću, utemeljenu na znanstvenim spoznajama i učinkovitu zdravstvenu profesiju.

Ključne riječi: fizioterapija, povijest, Hrvatska

Uvod

Primjena različitih fizikalnih činitelja u svrhu liječenja (toplina, hladnoća, svjetlost, pokret, manualne tehnike) može se pratiti s razvojem suvremenog čovjeka i povezati uz razvoj medicinskih znanosti. Liječenje je dugo bilo sastavni dio magijskih ili religijskih obreda, a kao prvi tko je „izronio iz magle drevnog doba“ spominje se Imhotep (1), Leonardo drevnog Egipta (oko 2800. godine prije Krista). Pokret u svrhu liječenja i prevencije, masaža i punktopresura koriste se na dalekom istoku već više od 5000 godina (u okviru sustava tradicionalne kineske medicine). Činjenica jest da su drevni liječnici istovremeno bili i terapeuti te da dijelimo zajedničku drevnu povijest. Počeci primjene fizikalnih čimbenika na području Hrvatske vezuju se prvenstveno uz balneoterapijske i hidroterapijske tehnike. Manualne tehnike „njegovali“ su „ljudi iz naroda“ koji su znanja i vještine prenosili kao obiteljsku tajnu. Iako ne postoje stvarni dokazi o primjeni hidroterapijskih i balneoterapijskih postupaka u Splitu za vrijeme rimskog cara Dioklecijana, vjeruje se da je između ostalog i zbog ljekovitih svojstava splitskog vrela car Dioklecijan odlučio ovdje izgraditi svoj ljetnikovac.

Doprinos razvoju elektroterapije znanstvenika i izumitelja rodom iz hrvatske

Razvoju nekih elektroterapijskih postupaka doprinijeli su znanstvenici i izumitelji rodom iz Hrvatske kao što su Josip Franjo Domin i Nikola Tesla. Josip Franjo Domin (1754-1819.) rodom iz Zagreba, nesumnjivo ima značajnu ulogu u povijesti elektroterapije. U 15. godini stupio je u isusovački red, a u Zagrebu je diplomirao fiziku, filozofiju i matematiku. Nastavio je školovanje i doktorirao, predavao je kao redovni profesor fiziku na sveučilištu u Gyoru, Pečuhu i Pešti, a 1800. godine vraća se u Zagreb kao poznati znanstvenik i izumitelj. Još 1795. godine objavljuje u Pešti opsežan priručnik iz elektroterapije pod nazivom „ARS electricitatem aegris tuto adhibendi cum propriis, tum aliorum virorum celeberrimorum experimentis innixa“ (Umijeće bezopasne primjene elektriciteta na bolesnike s oslonom na pokuse kako vlastite tako i one drugih preslavnih muževa).

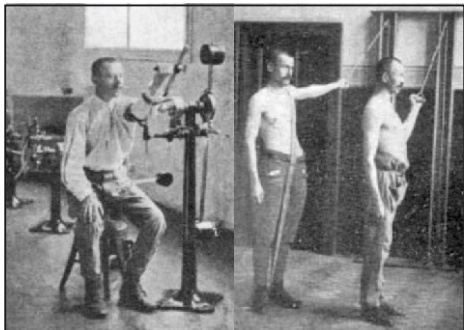
Elektroterapijski postupci koje je opisao odnose se na primjenu statičkog elektriciteta u liječenju glavobolja, upale živaca, križobolje, zubobolje i gnojnih rana. Uočio je da određene doze električne struje mogu biti ljekovite (6). Nikola Tesla (1856-1943.) rodom iz Smiljana kraj Gospića, daleko je poznatiji od Josipa Franje Domina, a njegova otkrića na području visokofrekventnih struja temelj su dijatermije. Završava realnu gimnaziju u Karlovcu. Nakon preboljele kolere odlazi na studij u Graz (Politehnička škola) koju prekida i zapošljava se u Budimpešti, a zatim u Parizu te 1884. odlazi u Ameriku, gdje 1888. osniva poduzeće „Tesla Electric Light & Manufacturing“. Godine 1891. Tesla objavljuje rad u časopisu "Electrical Engineer", o medicinskoj primjeni visokofrekventnih struja. Ukazuje da se, kad je tijelo izloženo izmjeničnim strujama iznad određenih frekvencija, stvara toplina unutar tkiva. To je izravno utjecalo na konstrukciju uređaja za dijatermiju dugim valovima, kratkim valovima i mikro valovima. Vizionarskim se ocjenjuju Teslina istraživanja na polju prijenosa energije, elektromagnetskih zračenja i elektrovođača iz kojih su nastali suvremeni sustavi radiokomunikacija, televizije, robotike, daljinskog upravljanja i dr., a mnogi dokumenti i danas su strogo čuvana tajna i nisu dostupni znanstvenicima. Njemu u čast, 1956. godine, jedinica za magnetsko polje prozvana je tesla (T), a Republika Hrvatska je 2006. godinu proglasila godinom Nikole Tesle.

Povijesna razdoblja fizioterapije

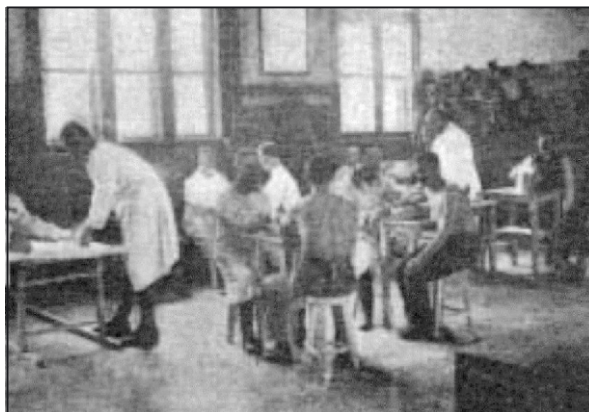
Povijest fizioterapije započinje od trenutka kada se fizioterapija počinje definirati kao zasebna zdravstvena struka početkom 20-og stoljeća (7). Nove spoznaje u znanosti i nova tehnološka postignuća donosili su promjene u izobrazbi, a zatim i u kliničkoj praksi fizioterapeuta. Upravo na temelju prevladavajućih teorijskih spoznaja i praktičnih vještina povijesni razvoj fizioterapije može se razdijeliti u nekoliko razdoblja koja nisu strogo odijeljena (7,8).

1. Mišićno razdoblje u fizioterapiji (20-50. godine 20. stoljeća)

Fizioterapija kao zdravstvena profesija rađa se u vrlo burnim okolnostima (epidemije poliomielitisa u SAD-u, svjetski ratovi). Edukacija prvih fizioterapeuta ima dva uporišta. Prvo je teorijsko u prirodnim znanostima (prvenstveno fizici), medicinskim znanostima i kineziologiji. Drugo je u praktičnim vještinama koje su poznate: masaža i druge manualne metode (značajna uloga osteopatije) te gimnastika. Fizioterapijski tretmani usmjereni su na vježbanje, uključujući korektivne vježbe (npr. Klappove vježbe puzanja s početka 20-og stoljeća), pasivne vježbe, sport i sportske igre, masažu, hidroterapijske postupke uz protetiku i ortotiku (slike 1, 2).

Slika 1. Vježbe uz pomagala (izvor: Špišić B. Kako pomažemo našim invalidima, slike iz naše Ortopedijske bolnice i invalidskih škola, 1917.)

Slika 2. Masaža, švedska gimnastika, kupanje u toploj vodi (izvor: Špišić B. Kako pomažemo našim invalidima, slike iz naše Ortopedijske bolnice i invalidskih škola, 1917.)

Prvi učitelji bili su prvenstveno iz redova liječnika, zatim onih koji su završavali škole za gimnastiku ili ples, iz redova medicinskih sestara priučeni u masažnim tehnikama i sl. Iz tog razdoblja dolaze termini poput: „medicinska gimnastika“, „korektivna gimnastika“, „pasivno i aktivno vježbanje“, „vježbe istezanja“, „vježbe snaženja“.

Procjena u fizioterapiji uključuje manualni mišićni test, a razvojem elektronike i uređaja za elektroterapiju počinje s primjenom elektrodijagnostika niskofrekventnim strujama (određivanje reobaze, kronaksije, i-t krivulja).

2. Neurološko razdoblje u fizioterapiji (50-70. godine 20. stoljeća)

Sherringtonova otkrića na polju fiziologije obilježila su sljedeće razdoblje, a zaslužan je i za uvođenje termina „facilitacija“. U ovom razdoblju djeluje Vojta (globalni obrasci, 1954.), Roodova (metoda kožne stimulacije), Bobathovi (refleksna inhibicija u tretmanu cerebralno paralizirane djece), Knott i Voss (proprioceptivna neuromišićna facilitacija) i drugi.

Brunstrom među prvima uočava da uobičajeni ortopedski pristup nije najbolji za osobe s cerebrovaskularnim poremećajima i preporuča novi smjer. Osim prevladavajućih intervencijskih metoda iz prethodnog razdoblja fizioterapijska praksa se obogaćuje neurofizioterapijskim pristupom.

Uz pojam „mišićne disfunkcije“ uvodi se i pojam „neuralne disfunkcije“.

3. Mišićno-koštano razdoblje (70-90. godine 20. stoljeća)

Kasnih šezdesetih i ranih 70-ih godina klinička praksa fizioterapeuta širi se sve više u području ortopedskih i kardiopulmoloških poremećaja. Operacije na srcu dovele su do potrebe za fizioterapeutom u prijeoperacijskim i poslijeoperacijskim kirurškim jedinicama. Razvijaju se programi „torakalne fizioterapije“.

Pojavljaju se i prvi specijalisti fizioterapije u ortopediji. Opisuju se mišićno-koštani bolni sindromi. Spoznaje iz artrokinematike o ograničenom „joint playu“ i uzroku boli i problema u zglobovima doprinose razvoju manualnih tehnika. Za razvoj manualne terapije značajni su: Cyriax, Kaltenborm, Maitland, Mennell i drugi. Uvodi se praksa utemeljena na istraživanjima u fizioterapiji. Tehnološki razvoj (posebno u elektronicama) doveo je do procvata elektroterapijskih i svih uređajnih postupaka u fizioterapiji (slike 3, 4).

Edukacija u svijetu napredovala je na razinu znanstvenog magisterija.

Slika 3. Dvorana za kineziterapiju s početka 80. godina 20. stoljeća (snimljeno na Odjelu za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju Opće bolnice „Dr. Josip Kajfeš“)

Slika 4. Jedinica za elektroterapiju s početka 80. godina 20. stoljeća (snimljeno u Odjelu za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju Opće bolnice „Dr. Josip Kajfeš“)

4. Neuromišićno razdoblje (90. godine 20. stoljeća – danas)

Fizioterapiju u ovom razdoblju obilježavaju nova znanja na području neuroznanosti, kineziologije (propriocepcija), artrokinematike. Pojašnjavaju se mehanizmi nastanka boli kroz obrasce: slab – prejak pokret, mišići skloni snižavanju tonusa – mišići skloni povećanju tonusa, mišići skloni slabosti i rastezanju – mišići skloni skraćivanju. Fizioterapeutska procjena usmjerena je prema: određivanju neprirodnog mišićnog tonusa po cijelom tijelu, određivanju mišićne snage nakon voljnih pokreta i utvrđivanju kvalitete koordinacije voljnih pokreta koji prevladavaju tijekom tretmana. Ponovno se aktualizira manualni mišićni test, manualno se ispituje duljina i fleksibilnost mišića, otkriva se uzrok slabog uključivanja mišića, procjenjuje se funkcionalni status (koji ulazi u područje procjene kvalitete života). Intervencije fizioterapeuta imaju za cilj ujednačiti ili postići normalni mišićni tonus. Važno je otkriti koji je segment potrebno stabilizirati, a koji mobilizirati. Kaltenborn metoda manualne terapije od 90-ih godina 20. stoljeća vodeći je manualni pristup u fizioterapiji. Nazire se početak novog razdoblja u razvoju fizioterapije koje će u budućnosti netko točnije vremenski definirati. Suvremeni fizioterapeut prepoznaje potrebu za interdisciplinarnim ili čak transdisciplinarnim djelovanjem, prepoznaje potrebu tijesne suradnje s kolegama koji poznaju drugačije praktične pristupe u rješavanju problema i ono što je najvažnije trudi se djelovati na holističkim načelima. Započelo je **holističko razdoblje** u razvoju fizioterapije.

Fizioterapija u hrvatskoj (od tehničara do terapeuta)

Razvoj fizioterapije u Hrvatskoj slijedio je povijesna kretanja u drugim državama. Začeci fizioterapije mogu se otkriti u pisanim materijalima s početka 20. stoljeća. Vještine i znanja sticala su se kroz praksu, a prvim stručno izobraženim stručnjakom na području fizioterapije smatra se Ema Špišić (slika 5) koja je sa suprugom prof. dr. Božidarem Špišićem radila u privatnom ortopedskom zavodu u Palmotićevoj 22 u Zagrebu koji je imao: ortopedsku ordinaciju, sobu za kirurško-otopedske zahvate i sadrenje, prostoriju za medicinsku gimnastiku i fizikalnu terapiju, rendgen i dvije bolesničke sobe (9). Zavod je osnovan 1908. godine i to je prvi ortopedski zavod na jugoistoku Europe.

Slika 5. Ema i Božidar Špišić (iz albuma unuka prof.dr.sc. Pavla Dürrigla)

Početkom 1916. vlada osniva Ortopedsku bolnicu čiji rad organizira Špišić, koja se 1921. seli na Sveti Duh u Zagrebu, gdje nastavlja raditi uz bolnicu i radionica i invalidska škola (10-12). Pravi „zlatni rudnik“ povijesne građe koja je zauvijek sačuvana od zaborava nalazi se u knjizi Špišića iz 1917. godine: Kako pomažemo našim invalidima, slike iz naše Ortopedijske bolnice i invalidskih škola (11). Godine 1928. s radom počinje „Javno kupalište i zavod za fizikalno liječenje Terapija“ u Mihanovićevoj ulici u Zagrebu (danas Poliklinika za reumatske bolesti, fizikalnu medicinu i reumatske bolesti „Dr. Drago Čop“) (12). Godine 1938. osnovan je Odsjek za fizikalnu terapiju i reumatizam na Internom odjelu Bolnice sestara milosrdnica s pravom javnosti u Zagrebu (danas Klinička bolnica „Sestre milosrdnice“) (13). Odsjek je vodio od 1940. prof.dr. Jozo Budak, prvi specijalist fizikalne terapije, balneologije i klimatologije (specijalizirao 1939. godine) (14). Prof.dr. Budak počeo je od 1942. godine predavati kolegij fizikalne terapije i balneologije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu (15). Prva srednja škola kojom započinje formalna edukacija fizioterapeuta, tada na srednjoškolskoj razini osnovana je godine 1947. pod nazivom Srednja medicinska škola za fizikalnu medicinu i röntgen u Zagrebu (slike 3 i 4). Školu je osnovalo Ministarstvo narodnog zdravlja Narodne republike Hrvatske pri Bolnici sestara milosrdnica današnja (današnja Klinička bolnica „Sestre milosrdnice“) (16).

Kao datum osnivanja može se smatrati 1. kolovoza 1947. godine kad prof. dr. Jozo Budak dobiva rješenje o imenovanju za ravnatelja škole (rješenje Ministarstva Narodnog zdravlja zdravlja – Personalni odjel br. 48317-II - 1. kolovoz 1947.) (16).

Slika 6. Učenicе Школе за физикалну медицину (školska година 1958/59.

Osim fizioterapeuta i röntgen tehničara u školi su bili obrazovani i okupacioni terapeuti te medicinski elektroničari (za rad u EEG, EMG, EKG i sl. laboratorijima). Gradska skupština Grada Zagreba rješenjem broj 07-13782/1-1963. od 20. rujna 1963. godine osniva Školski centar za stručno obrazovanje zdravstvenih tehničara u kojem kao organizacijske jedinice djeluju tri škole: Škola za zdravstvene tehničare, Medvedgradska 55, Škola za fizikalnu terapiju i rehabilitaciju pri Bolnici „Dr. M. Stojanović“ i Škola za fizikalnu terapiju u Krapinskim Toplicama (16). Godine 1956. u Zagrebu osnovano je Udruženje fizio i radnih terapeuta Hrvatske. Prva predsjednica bila je Maria-Luisa Betlheim (1904-1994.), (slika 7). Diplomirala je 1927. godine na Visokoj školi za glazbu u Berlinu. Iste godine u Zagrebu osniva Školu za gimnastiku i ritmiku. Od 1946. do 1973. radi na Klinici za ortopediju u Zagrebu kao glavna fizioterapeutkinja. Uvodi terapiju glazbom i kineziterapiju kao temeljnu tehniku u fizioterapiji. Više puta odlazi u inozemstvo na usavršavanje. Dugogodišnji je predavač u Baletnoj školi i Školi za fizikalnu medicinu. Jedna je od osnivača Udruženja fizio i radnih terapeuta Hrvatske, a od osnivanja do 1964. na dužnosti je predsjednice (17).

Slika 7. Maria-Luisa Betlheim

Образованје виших физиотерапеута започиње од 1968. године на Вишој школи за медицинске сестре и здравствене техничаре у Загребу, од 1986. године на Медицинском факултету Свеучилишта у Ријечи, од 2001. године на Медицинском факултету Свеучилишта у Сплиту и од 2005. године на Велеучилишту „Лавослав Руџиќка“ у Вуковару. Програм физиотерапије трајао је двије године. Посебно мјесто у повјести физиотерапије у Хрватској припада доц. др. sc. Марији Мајкић (1934-1999.) која завршава Средња медицинска школа за физикалну медицину и рöntген у Загребу, затим се запошљава у Стубичким Топлицама па потом на ортопедском одјелу Опће болнице „Свети Дух“ у Загребу. Завршава Вишу школу за физиотерапеуте у Лjubljani те након дипломирања ради у Дому здравља „Трње“ у Загребу. Након тога ради на КБС Ребро и паралелно студира при Факултету за дефектологију у Загребу, гдје 1963. године дипломира. Потом ради у Средњој школи за физиотерапеутске техничаре, а од 1974. у Вишој школи за медицинске сестре и здравствене техничаре у Загребу.

Године 1975. стиће ступањ магистра кинезиолошких знаности при Факултету за физичку културу Свеучилишта у Загребу, а 1979. године постаје доктор знаности. При Вишој медицинској школи у Загребу током два мандата обнаша дужност декана, а након интеграције Више медицинске школе с Медицинским факултетом Свеучилишта у Загребу обнаша дужност водитеља смјера за физиотерапеуте и радне терапеуте. Године 1987. изабрана је у звање доцента при Катедри за кинезиологију Факултета за физичку културу Свеучилишта у Загребу.

Предaje и на Медицинском факултету Свеучилишта у Загребу на студију за специјализанте физикалне медицине и рехабилитације. Ауторича је мноштва стручних и званствених радова објављених у домаћим и иноземним часописима те првих стручних књига за физиотерапеуте: „Увод у кинезиологију за физиотерапеуте“, „Кинезиometriја“, „Клиничка кинезитерапија - одабрана поглавља“, „Клиничка кинезиometriја“ и „Увод у клиничку кинезиологију“. Bitно је утјецала на едукацију физиотерапеута у Републици Хрватској, а била је и дугогодишња председница Удружења физio и радних терапеута Хрватске.

Године 1981. у изданју Школске књиге излази „Електро-дијагностика и електротерапија“, аутора проф. др. sc. Ferde Licula која остаје десетљећима једним од темелјних удџбеника.

Prof. др. sc. Ivo Jajić, проф. др. sc. Theodor Dürriгl, mr. sc. Vera Vitulić, akademik Marko Pečina само су неки од аутора који су својим стручним књигама значајно унаприједили изобразбу физиотерапеута.

Године 1984. почиње излазити часопис „Физикална медицина и рехабилитација“ (први уредник био је проф. др. sc. Ivo Jajić) издавача Друштва за физикалну медицину и рехабилитацију Хрватске, чiji је суиздавач до броја 3-4, 1995. било и Друштво физиотерапеута и радних терапеута Хрватске.

Ипак, највећи помак од техничких вјештина ка терапеутским вјештинама у физиотерапији у Хрватској догодио се у послједња два десетљећа 20-ог столјећа. Домовински рат и мноштво ранјених и онеспособљених, покретачи су различитих програма помоћи, а значајну улогу у томе имали су наши иселјеници широм свијета.

Од 1992. године посебним залаганјем Vivian Grisogono, једне од водећих британских физиотерапеуткиња подријетлом из Сплита, уз иницијалну подршку Svјетске здравствене организације, кроз SIDA пројект финансиран од Шведске те потпору „Franka's Fund“ из Велике Британије покрећу се програми неформалне едукације из неурофизиотерапије. Активности се одвијају у оквиру пројекта помоћи особама с озљедом мозга.

Godine 1993. organiziran je prvi modificirani uvodni Bobath tečaj (u trajanju od tjedan dana) u Specijalnoj bolnici „Krapinske Toplice“ poslije kojeg je organiziran niz tečajeva Bobath koncepta. Također u okviru projekta dolaze volonteri kliničari iz Velike Britanije kako bi unaprijedili praktične vještine hrvatskih fizioterapeuta u tretmanu osoba s kraniocerebralnim ozljedama.

Projekt je više nego uspio zahvaljujući suradnji i potpori Specijalne bolnice „Krapinske Toplice“, Visoke zdravstvene škole u Zagrebu, Opće bolnice „Sveti Duh“ u Zagrebu, Centra za odgoj, obrazovanje i osposobljavanje djece i mladeži iz Dubrave te Udruženja fizioterapeuta Hrvatske (18). U 90-im godinama počinje se razvijati privatna praksa fizikalne terapije i rehabilitacije unutar zdravstvenog sustava u vlasništvu fizioterapeuta.

Neformalna edukacija (kao dio poslijediplomskog usavršavanja) postaje sve raširenija u Hrvatskoj, ali i hrvatski terapeuti odlaze na usavršavanje u inozemstvo. Za fizioterapiju, ali i radnu terapiju u Hrvatskoj značajan je hrvatsko-kanadski projekt „Razvoj rehabilitacije u zajednici u Hrvatskoj“ koji je započeo 1996. godine i trajao sljedećih pet godina. Voditeljica projekta bila je prof.dr.sc. Ana Bobinac-Georgijevski.

Kroz zajednički rad kanadskih i hrvatskih kliničara u interdisciplinarnom timskom rješavanju problema teško onesposobljenih osoba bila su stečena neprocjenjiva iskustva o metodama procjene, intervencije i mjerenju učinka, o vještinama timskog rada, o nekliničkim profesionalnim ulogama fizioterapeuta, o racionalnom i učinkovitom pristupu ...

Godine 1997. osnovana je u Zagrebu Akademija za razvojnu rehabilitaciju, udruga za interdisciplinarno usavršavanje stručnjaka u području razvojne rehabilitacije (prva predsjednica bila je prof. dr. sc. Vlatka Mejaški-Bošnjak). Iste godine izlazi „Fizioterapija“ - prvi stručni časopis iz fizioterapije u Hrvatskoj (slika 8), izdavača Udruženja fizioterapeuta Hrvatske (prvi urednik bio je Antun Jurinić, bacc. physioth.).

Slika 8. Logo i naslovnica prvog broja časopisa Fizioterapija

Od 1998. godine započinje se s organizacijom tečajeva manualne terapije različitih pristupa (prvi je organiziran tečaj McKenziejevog pristupa). Svi tečajevi koji se organiziraju od početka 90-ih godina 20. stoljeća bili su vođeni od ovlaštenih instruktora iz inozemstva.

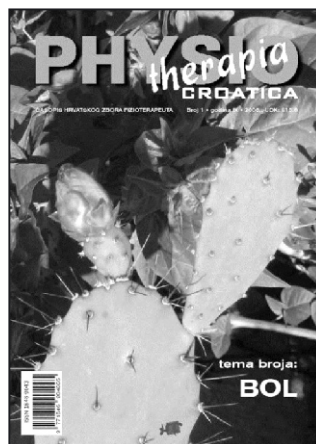
Godine 2000. osnovana - Hrvatski zbor fizioterapeuta, nacionalna, stručna organizacija fizioterapeuta.

Iste godine izlazi i informativno glasilo Fizioinfo koje od broja 2 iz 2003. godine (slika 9) postaje stručni časopis (prva urednica bila je Pavica Gorupić, dipl.physioth.). Danas je to online časopis.

Slika 9. Naslovnice časopisa Fizioinfo.

godine 2008. Hrvatski zbor fizioterapeuta pokreće stručno-znanstveni časopis (slika 10) Physiotherapia Croatica (prva urednica je Sanjica Vlašić, bacc. physioth.).

Slika 10. Naslovnica prvog broja časopisa Physiotherapia Croatica

Godine 2005. visokoškolski sustav u Hrvatskoj započinje s provedbom bolonjskog sustava. Obrazovanje fizioterapeuta započinje na stručnoj diplomskoj razini Zdravstveno veleučilište u Zagrebu od godine 2007., a na sveučilišnoj diplomskoj razini Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci od 2012. godine (slika 11). Godine 2008. Hrvatski Sabor donosi Zakon o fizioterapeutskoj djelatnosti, kojim fizioterapija postaje reguliranom zdravstvenom profesijom. Na temelju Zakona o fizioterapeutskoj djelatnosti, 2009. godine je osnovana Hrvatska komora fizioterapeuta (prva predsjednica je Mirjana Grubišić, bacc.physioth.) kao krovna strukobna organizacija sa javnim ovlastima (registracija, licenciranje, stručni nadzor).

Slika 11. Polaznici prve generacije sveučilišnog diplomskog studija fizioterapije na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci

Godine 2011. u izdanju Hrvatske komore fizioterapeuta izlazi knjiga „Kliničke smjernice u fizikalnoj terapiji“, koja predstavlja iskorak prema fizioterapeutskoj praksi temeljenoj na dokazima.

Rasprava o diferencijacijama fizioterapeuta u Hrvatskoj

U Hrvatskoj još od 1968. godine traje diferencijacija na one koji su završili srednju školu za fizioterapeutske tehničare i one koji su završili stručni studij fizioterapije. Od tada do danas na polju fizioterapije pojavljivala su se povremeno i zanimanja za kupeljara i masera. Ostaje nepoznato zašto se s podizanjem razine edukacije fizioterapeuta nisu istovremeno ugasile srednje škole za fizioterapeutske tehničare. Posebno je teško naći objašnjenje za postojanje dvoznamenkastog broja srednjih škola nakon 2008. godine kada je Zakon o fizioterapeutskoj djelatnosti jasno definirao da je temeljno obrazovanje fizioterapeuta-studij fizioterapije.

Akadska 1999/2000. godina donosi novost – stručni studij fizioterapije započinju s izvedbom trogodišnjih programa koji su doživjeli značajnu promjenu. Od devedesetih godina 20. stoljeća neformalna edukacija u Hrvatskoj doživljava izniman rast kao i nakladničke aktivnosti fizioterapeuta. Došlo je do diferencijacije na one koji se kontinuirano usavršavaju kroz praksu i neformalnu edukaciju i shvaćaju dinamiku fizioterapijskog procesa i one koji se zadovoljavaju dostignutim. Praktičnim početkom bolonjskog procesa 2005. godine na stručnim studijima fizioterapije napokon se edukacija fizioterapeuta u Hrvatskoj postavlja na zdrave temelje. Teško je razumjeti zašto je bilo potrebno više od četrdeset godina da izobrazba fizioterapeuta izađe iz „hibernacijske“ faze više stručne spreme. Kako opravdati činjenicu da „prijelazno razdoblje“ u kojem edukacijom fizioterapeuta na preddiplomskoj razini (što je temeljno obrazovanje fizioterapeuta) dominiraju stručnjaci „srodnih struka“, a ne fizioterapeuti, tako dugo traje?

Podaci Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo o broju zaposlenih ukazuju na trend sve većeg zapošljavanja fizioterapeuta, a sve manjeg zapošljavanja fizioterapeutskih tehničara. Kada se tome pridruži podatak da se u posljednjih pet godina zanimanje fizioterapeut i fizioterapeutski tehničar pojavljuje sve češće u deset zanimanja s najvećim brojem nezaposlenih, može se zaključiti da je došlo do zasićenja na tržištu radne snage. Dolazi do diferencijacije na one koji imaju posao u struci i one koji ga nemaju. Polako, ali sigurno, mijenja se prevladavajući tradicionalni model u fizioterapijskoj praksi u Hrvatskoj. S jedne strane sve više je fizioterapeuta s dodatnim znanjima i kliničkim vještinama, ali uzrok sporosti promjena leži i u objektivnim okolnostima koje su vezane uz neprimjerenost organizacijskog modela, pasivnost korisnika usluga kao i prevladavajući medicinski model, gdje je liječnik još uvijek dominantna figura, što doprinosi i skupoći zdravstvenog sustava, jer se ne prepoznaje potencijal svih drugih zdravstvenih profesionalaca i ne dozvoljava im se zbog tradicije i različitih izgovora da preuzmu uloge za koje su educirani. Također, sigurno je da do promjene ne dolazi ako se ne uloži osobni trud, a prvo na tom putu treba promijeniti običaje, predrasude i navike te ponekad i neznanje. Promjene uvijek trebaju krenuti od pojedinca. Na kraju se prepoznaje i diferencijacija na one koji sve više postaju fizioterapeuti i one koji ostaju tehničari.

Zaključak

Početak 20. stoljeća započinje povijest fizioterapije, ali pisane tragove o primjeni fizikalnih čimbenika može se pronaći tisućljećima prije Krista. Hrvatska fizioterapija

prati sva povijesna razdoblja fizioterapije, posebno na tehničkoj (tehnoškoj) razini, da bi se od kraja 20. stoljeća transformacija od struke ka profesiji značajno ubrzala. Razloge treba tražiti u otvaranju Hrvatske svim fizioterapeutskim vještinama kroz neformalnu edukaciju, u čemu su odlučujuću ulogu odigrale stručne udruge kao i podizanju formalne edukacije na diplomsku razinu. Potrebno je naglasiti da je Hrvatska fizioterapeutsku djelatnost regulirala zasebnim zakonom što je omogućilo osnivanje Hrvatske komore fizioterapeuta. To je dodatni moment za fizioterapiju kako bio se razvila u autonomnu, samoregulirajuću i učinkovitu zdravstvenu profesiju koja ima važnu ulogu na svim razinama zdravstvene zaštite u Hrvatskoj. Došlo je novo vrijeme (holističko razdoblje u fizioterapiji) koje postavlja pred fizioterapeute u Hrvatskoj nove zahtjeve (izazove), gdje se načela interdisciplinarnosti ili čak transdisciplinarnosti podrazumijevaju. Pitanje je samo da li je hrvatski zdravstveni sustav spreman na nužni preobražaj, poštujući i uvažavajući Štamparovu ostavštinu i pravne stečevine, ako je od njih u doba neoliberalnog tržišnog modela sustava u kojem živimo, išta ostalo.

Literatura

1. Thorwald J: Moć i znanje drevnih liječnika. Zagreb: August Cesarec, 1991.
2. Nationalencyklopedin (Internet), Malmö: NE; 2012 (cited 2012 Sept 20), Available from: <http://www.ne.se/pehr-henrik-ling>
3. Potreba S: Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice. U: Bobinac-Georgievski A, Domljan Z, Martinović-Vlahović R, Ivanišević G (urednici): Fizikalna medicina i rehabilitacija u Hrvatskoj. Zagreb: HLZ HDFMR i Naklada Fran, 2000:423-428.
4. Žnidarić B: Od prirodnog liječilišta do Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju. Fizioterapija 1997;1(3):17-19.
5. Jerković S: Povijesni kontinuitet rehabilitacije i fizikalne terapije u Splitu. Fizioterapija 1998;2(2):18-19.
6. Ozimec S: Josip Franjo Domin, otac elektroterapije u medicini. Liječnički vjesnik 2005;72-73.
7. Davis KD: The History of Physical Therapy (Internet), Kansas: Kansas University Medical Center, 2000 (cited 2010 Jan 20), Available from: <http://him.kumc.edu/faculty-davis.html>
8. Jurinić A: Povijest fizioterapije u Hrvatskoj. Fiziainfo 2007;8(2): 7-15.
9. Dugački V: Prof.dr.sc. Božidar Špišić – osnivač ortopedija u Hrvatskoj (Internet), Zagreb: MEF 2011 (cited 2011 Oct 15), Available from: <http://www.mef.unizg.hr/studmef/znanost/ucimoznanost/bozidar-spisic.html>
10. HR-DAZG-962 Kraljevska zemaljska ortopedska bolnica. Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu (Internet), Zagreb: DAZG, 2011 (cited 2011 Oct 15), Available from: <http://www.dazg.hr/vodic/f-zdravstvo-i-socijalne-ustanove/f1-zdravstvene-ustanove-i-sluzbe/348-hr-dazg-962-kraljevska-zemaljska-ortopedska-bolnica>
11. Špišić B: Kako pomažemo našim invalidima - slike iz naše Ortopedijske bolnice i invalidskih škola. Zagreb, 1917.
12. Matanović B: Poliklinika za reumatske bolesti, fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, nekada i danas. Fizioterapija 1997;1(1):9-11.
13. Jajić I: Klinička bolnica „Sestre milosrdnice“, Klinika za reumatologiju, fizikalnu medicinu i rehabilitaciju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Referentni centar za upalne reumatske bolesti Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske. U: Bobinac-Georgievski A, Domljan Z, Martinović-Vlahović R, Ivanišević G (urednici): Fizikalna medicina i rehabilitacija u Hrvatskoj. Zagreb: HLZ HDFMR i Naklada Fran, 2000:368-369.
14. Sabol-Videc R: Prof.dr. Jozo Budak (6.VI. 1902. – 26. IV. 1966.). Liječnički Vjesnik 1966;88:894-896.
15. Klinička bolnica „Dr. Mladen Stojanović“ Zagreb 1845-1985. Monografija. Zagreb, 1985:79-82.
16. Lovrić S: 20-godišnjica Škole za fizikalnu medicinu i röntgen u Zagrebu. Razdoblje: 1947-1967. Zagreb: Škola za fizikalnu medicinu, 1967.
17. Jurinić A: Fizioterapijski leksikon. Fizioterapija 1997; 1 (4):36.
18. Grisogono V: Projekt pomoći osobama s ozljedom mozga u Hrvatskoj. Fizioterapija 1997;1(3):8-9.

Горан Саневски
дипл. физиотерапевт

45 години ИСТОРИЈА НА МАКЕДОНСКАТА ФИЗИОТЕРАПИЈА (1968 - 2013)

Завод за физикална медицина и рехабилитација,
Скопје, Р. Македонија

Историја е општествено-хуманистичка наука која се занимава со изучување на човечкото минато. Историјата го добила своето име според грчкиот збор историја (Ιστορία), кое што значи „знаење стекнато со истражување“. Подоцна поимот историја бил проширен во еден посеопфатен поим кој се однесувал истовремено на минати настани и на откривање, прибирање, организирање и презентирање на информациите за овие настани. Во ова значење, зборот историја првпат се сретнува кај Херодот од Халикарнас кој се смета за татко на историјата. Задачата на историјата како наука е врз основа на сигурни докази, до кои се доаѓа со проучување на историските извори, точно да се опише и објасни развојот на човечкото општество во минатото. Историјата треба да одговори на прашањата: што, каде, кога, како и зошто.

Historia magistra vitae - Историјата е учителка на животот (Херодот)

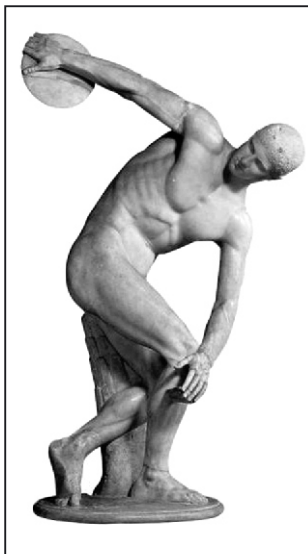
Вовед

Историјата и нејзината вербализација во форма во која нашата мисла ја создава физиотерапевтската историја не е и не треба да биде проверувана. Таа претставува апсолутна вистина за нашата работа. Суштината на сето што постои во нашата прекрасна струка е енергијата, а суштината на енергијата е свеста. Токму таа наша филозофија на постоењето е заснована на оваа филозофија. Реченицата на познатиот француски филозоф Рене Декарт, мислам, значи постојам - Cogito, ergo sum, го дава одговорот на нашето прашање, од кога постои физиотерапијата? Познато ни е дека идеолошкиот медицински елитизам го намалува нивото на успехот во пишувањето на самата историја.

Нашата желба да дознаеме што повеќе за нашите физиотерапевтски корени ни дава за право да одиме во длабоката историја на Kyokushin-kai (врховна вистина). Од тој аспект, можеме да повлечеме една милениумска нишка уште од античките времиња па сè до современата историја или историјата на современото време.

Антички период

Во античките времиња се негувал култот на убавината, пред сè во идеализацијата на човечкото суштество. Со самото тоа, култот на зачувување на здравјето, телесната и духовната убавина дава перцепција за човечкото тело. Античкиот свет, посебно Хелените, па и древните Македонци, а најмногу од нив старите Римјани, го негувале култот на телото и во таа смисла го одржувале своето здравје, работејќи на тоа во совршено здравото тело да имаат совршено здрав дух.

Тој дуалистички поглед на работите водел до тоа тие постојано да водат грижа за своето здравје и тело. На тлото на денешна Македонија откриени се неколку Антички градби кои имале функција на гимназиони, односно, посебни места каде се вежбало и посветувало внимание на физичкото воспитување. Просторот за вежбање го добил името гимназион затоа што таму вежбале голи (Gr.: gymnos). На гимназионите им пораснало значењето во Хеленистичкиот период.

Интересно е што на таквите локалитети во Македонија, од времето на Хеленизмот IV-III век пред нашата ера, а меѓу нив и античкиот град Стибера во Македонија (Пелагонија), се откриени првите алатки (справи) за мобилизација на физичките повреди. Многу повеќе време на оваа проблематика ѝ посветувале старите Римјани. Тие во посебни архитектонски конструирани делови на римските терми, покрај базенот со топла вода (калдариум) и базенот со ладна вода (фригидариум), имале посебни сали за масажа и негување на телото.

Византиски период

Во периодот на раниот среден век, во време на рана Византија и продорот на христијанството, се создава еден сосема друг поглед на светот во кој преовладува духовната и мистичната филозофија над физичкиот и земскиот свет. На тој начин, претходните значајни моменти на античкото и римското време во смисла на негување на култот на телото и телесната убавина паѓаат во втор план додека во христијанството преовладува духовното. Тој духовен поглед на работите се формулира во една христијанска идеологија каде што телото е ништожно и безвредно, а само душата е вечна.

Значајно е да се каже дека во средниот век Свети Поликар од Смирна (денешен Измир) се јавува како заштитник на стоматолозите, Св. Пантелејмон, Кузман и Дамјан како покровители на хирурзите, а покровител на фармацевтите е Света Анастасија Фармаколаторија или Свети Стоша.

Во рамките на оваа група на лецителите, треба да се бара покровител и свет заштитник и на нашата професија, физиотерапијата. Познато е и постојат голем број записи во средновековните византиски извори за постоење на градски и манастирски болници во кои пациентите се лекувале од разни болести кои ја допираат проблематиката и на денешната современа физиотерапија. Истражувањата на поединечни византолози јасно покажаа дека едно од најраспространетите заболувања во средниот век на истокот била костоболката (гихт), од која страдале и неколку византиски цареви.

Османлиски период

Крупните цивилизациски промени стапуваат на сцена кон средината на 15-от век, кога Турците Османли ги заземаат просторите на некогашното Византиско Царство, како и териториите на средновековните балкански држави. Хедонистичкиот поглед на работите, каде што пред тоа било присутно физичкото задоволство, го одредувал и општиот поглед кон самите себеси. Познато е дека Османлиите ги користеле медицинските искуства од Арапскиот свет. Нешто слично како и кај старите Римјани, во бројните османлиски записи постојат записи за користење на водата како лек. Првите преданија за користење на водниот агенс (некаква тогашна вода која лекува) во Македонија, датираат отприлика од 1660 година од страна на турските патописци Мехмед Нешрије и Евлија Челебија. По нив, во 1792 година, дубровчанецот Иван Соркочевик со својот караван го посетил Балканот и напишал кратки записи за водените ресурси на подрачјето на денешна северна Македонија.

Физиотерапијата во 20 и 21 век

Историјата на физиотерапевтите на Македонија е тесно поврзана со Заводот за физикална медицина и рехабилитација - Скопје.

Поранешниот Завод за рехабилитација т.е. амбулантско одделение за физикална терапија се наоѓал во бившата градска болница (Стар уред) или денешна Универзитетска ургентна клиника за хируршки болести Св. Наум Охридски - Скопје. Тогашното амбулантско одделение располагало со минимална опрема и апаратура, но доволна за тогашните потреби. Негов прв директор бил д-р Боро Поп-Трајковиќ (1956-1964). Од непознати причини или барем како што се претпоставува, по политичка директива, директорот Трајковиќ без консултација со тогашните локални македонски власти сакал да го пресели одделот за физикална терапија од Скопје во Ниш. Тогашниот доктор, а подоцна директор на Заводот др. Ѓорѓи Саздовски, дознал за намерата на директорот и со помош на колегата Коце Неделковски, ја искористил отсутноста на директорот кој бил на пат, и ја преселил апаратурата во тогашниот новоизграден Завод за физикална медицина и рехабилитација, денес Институт за рехабилитација - Скопје. На тој начин е спречено затворањето на одделот за физикална медицина и рехабилитација во Скопје. Новиот Завод тогаш бил во санација од последиците од скопскиот земјотрес во 1963 година и

сеуште не бил пуштен во употреба, но морало бргу да се делува.

Слика 1: Медицински персонал со пациентите од Заводот за рехабилитација, 01.06.1959 година

По таквиот гест, оправдување пред директорот била наредба од страна на Ангел Чемерски - Јануш кој веднаш наредил селење на Заводот заради проширување на градската болница. Тоа секако дека не било вистина но било добро оправдување за сето тоа што се случило. Инаку Ангел Чемерски бил револуционер и партиски функционер, претседател на Стопанскиот совет, секретар и претседател на тогашниот ЦК СКМ (Централен комитет на сојузот на комунистите на Македонија). Во 1964 година на местото на др. Поп Трајковиќ за директор на Заводот доаѓа др. Ѓорѓи Саздовски (1964 -1980).

Слика 2. Др. Ѓорѓи Саздовски (прв од лево) Симпозиум за повреди на згобови и нивна рехабилитација, Земун 26-28.02.1970 година

Но, да се вратиме малку поназад во времето. На прагот на 20-от век се бележат и првите школувани физиотерапевти на територија на Македонија, така што вистинскиот развој на современата физиотерапија можеме да го следиме од доцните 60-ти години од минатиот век до денес.

Прв едуциран физиотерапевтски техничар во Македонија е Коце Неделковски, со завршена средна медицинска школа во Белград (1959-1963), на отсекот за физиотерапија. Коце бил стипендист на Република Македонија што дава посебна тежина на неговото пионерско залагање за развој на физиотерапијата во Македонија. По враќањето во Скопје, Коце во 1963 година се вработува во стариот Завод за рехабилитација. Неговата љубов кон физиотерапијата се изразува низ неговата долгогодишна работа. Беше секретар и активен член во Здружението. Денес е пензионер и е сеуште со добро здравје.

Во тоа време, поради недостаток на физиотерапевтски кадар и за потребите на болницата, тогашниот директор на Заводот за рехабилитација - Скопје, др. Ѓорѓи Саздовски, испраќа три медицински сестри на шестмесечна кинезитераписка обука во Белград, за да се оспособат за физиотерапевтска работа (Николина Тупарева-Димитрова, Мирјана Вучидолова и Васка Весова). Подоцна одат и преостанатите сестри: Дигалова Софија, Фула Божинова, Љубица Фотева, Грозда Попчева, Оливера Петревска, Љубица Фам, Ирина Дејановиќ, Марионка Велковска, Љубица Спасова, Зоја Панова, Павлина Петревска и Љубица Николова. На крајот на нивната обука за физиотерапевти доделени им се свидетелства на кои пишувало дека со полна одговорност можат да ја работат работата на физиотерапевт. По нивното враќање, тие продолжуваат со својата работа во Заводот за рехабилитација - Скопје. (Слика 3)

Слика 3. Од лево кон десно: Фула Божинова, Николина Тупарева - Димитрова, Васка Весова и Зоја Панова

За првпат во 1963 година на Ортопедската клиника при медицинскиот факултет во Скопје се воведени содржини на воспитно образовен систем на деца од предучилишна возраст. За деца со посебни образовни потреби, истата година се воведува настава од I-IV одделение во Заводот за рехабилитација - Скопје. Исто така и во костозглобната болница во Охрид, денешна Специјална болница за ортопедија и трауматологија Св. Еразмо - Охрид. Нешто подоцна во 1970 година во Бања Банско се отвора специјална установа за рехабилитација и опфаќа: дијагностицирање, сместување, основно и средно образование, професионална ориентација и хабилитациско корективни третмани. Во тогашниот Завод голем придонес во работата со овие деца има учителката Донка Ангеловска. Под ингеренција на тогашното Министерство за образование, овие деца на крајот на своето школување во Заводот добивале свидетелства за завршено соодветно одделение. Поради намалување на бројот на децата во Заводот за рехабилитација, во почетокот на деведесеттите години, училиштето се затвора. (Слика 4) Кон крајот на шеесеттите години, на иницијатива на тогашниот директор Др. Ѓорѓи Саздовски, за првпат терапевтите од Заводот за рехабилитација свикуваат состанок. Целта на состанокот на нашите колеги била да се договорот за формирање на Здружение на физиотерапевти. Првиот пишан службен збор како и организирање на физиотерапевтите и работните терапевти на ниво на болница датира од 7 февруари 1968 година во Заводот за физикална медицина и рехабилитација - Скопје. **Прилог 1.**

Слика 4. Учителката Донка Ангеловска со нејзините ученици, учебна 1973/74 година

Во знакот на водолија, 7 февруари 1968 година, започнала развојната мисла за македонската физиотерапија. Во пејоративна смисла и покрај прогресивноста на самата карактеристика на овој знак, Сатурн, митолошкиот римски бог на времето во својата временска дисонанса не погудувал многу за развојот на структурата. За почеток на едукација на физиотерапевти, Македонија морала да почека долг период кога и започна високото образование на физиотерапевтите. Секоја напредна мисла во почеток на создавањето, сама по себеси претставува тежина која има своја специфика. Идејата која допрва требала да заживее и низ долгите низи години да го продолжи својот развој, носела во себе желба која сите ја поддржувале. Иницијативниот одбор на терапевтите од тогашниот Завод за рехабилитација (денес Институт), броел 5 (пет) терапевти.

Во иницијативниот одбор биле: Николина Тупарева-Димитрова, Васка Весова, Бисерка Наумова, Марионка Велковска, Мартина Атанасовска. Секоја алка тогаш била дел од целината која тежи кон својата цел за ослободување и осамостојување. Колегите ја реализирале својата прва замисла за формирање на здружение на 1-ви декември 1969 година во Скопје. **Прилог 2.**

За прв претседател на Здружението на состанокот на управниот одбор одржан на 1-ви декември 1969 година избрана е Николина Тупарева - Димитрова, за потпретседател Бисерка Наумова, за секретар Љубица Фотева и благајник Васка Весова. На самиот почеток на работата на Здружението во ноември 1970 година, секретарот Љубица Фотева, испраќа писмо до Белград со барање Македонското здружение на физио и работни терапевти да биде член и дел од Сојузното здружение на физио и работни терапевти на Југославија.

Започнуваат подготовки околу организацијата на стручните состаноци на терапевтите во Македонија и соработка со колегите од Љубљана, Загреб и Белград како и Сараево и Титоград, денешна Подгорица. И покрај предизвиците, здружението барало и добило финансиска помош од Заводот за рехабилитација - Скопје. Поддршката на тогашниот директор на Заводот, др. Ѓорѓи Саздовски била од голема корист за физиотерапевтите. Тогашниот директор бил човек кој ја ценел и поддржувал нашата струка. По извесно време, на 15 јуни 1972 година во Македонија пристигаат првите школувани виши физиотерапевти од Белград: Лиза Кошуланска-Герасимовска и Благоица Љуботенска. (Слика 5)

Слика 5: Лиза Кошуланска-Герасимовска, Мирјана Вучидолова и Благоица Љуботенска (од лево кон десно), 1975 Крушево

По доаѓањето на колегите од вишата школа во Заводот за рехабилитација, физиотерапијата добива поширока димензија. По иницијатива на Лиза Кошуланска-Герасимовска, вишите физиотерапевти ја преземаат електростимулацијата. Работат во тоа време била поделена: кинезитерапија на обучените физиотерапевти од Белград, а електро терапија на медицинските сестри. Поради недостаток на кадар, електростимулацијата ја работеле обучени медицински сестри едуцирани за електро терапија. Во тоа време вишите физиотерапевти барале поголема хигиенско-бактериолошка контрола на пациенти кои влегувале во базен заедно со нив. И покрај добрите намери, не успеваат да се избораат за тоа и тогашниот директор др. Саздовски 1973/1974 година ја прекинува праксата терапевтот да влегува во базен со пациентите.

Тогашните колеги имале иницијатива да се отвори виша школа за физиотерапевти во Скопје. Во старите записници на Македонското здружение стои дека уште на 2 ноември 1970 година е постигната согласност на сите членови на здружението за отворање на виша школа во Македонија. Направена е дури и анкета помеѓу физиотерапевтите од Македонија кои се изјасниле позитивно и која на 9 февруари 1971 година е испратена до Секретаријатот за народно здравје и социјална политика (денешно Министерство за здравство).

Истата предлог-иницијатива е испратена и во 1972 година до Секретаријатот на СРМ (Социјалистичка Република Македонија), како и години подоцна. Првиот претседател на Здружението, Николина Тупарева - Димитрова, ја зема програмата за школување на физиотерапевти од вишата школа од Белград и му ја дава на тогашниот директор др. Ѓорѓи Саздовски да помогне во остварување на нивната цел. Но, и покрај добрите намери на директорот, тоа не се остварува. Според изјавата на колешката Николина, директорот ѝ соопштил дека иницијативата и неговото лобирање не вродиле со успех. Зошто? Останува непознато.

Амбициите не го достигнале својот врв кој требал да биде продуктивен за струката. Единствено Македонија од сите тогашни Југословенски републики немала виша школа, а со тоа е неминовен и слабиот развој на физиотерапијата. Дали проблемот бил во критичната маса на физиотерапевти кои требале да се избораат за „нашата работа“, тешко може да се каже. Сигурно е дека нашите колеги тогаш го дале

својот максимум. Исто така знаеме дека патот на борбата за остварување на таквата цел е тежок и макотрпен процес кој ќе им се исплати само на генерациите кои доаѓаат. Малкумина се тие кои донесувале одлука да отидат на школување во други земји. Соодносот на силите на територијално ниво во Македонија (Скопје, Куманово, Охрид, Прилеп, Битола итн.) не бил на задоволително ниво. Најголем дел на вишите физиотерапевти бил сконцентриран во Скопје. На нашите тогашни колеги им била потребна размена на искуства, дружење и совети од искусните физиотерапевти кои биле во процесот на континуирана едукација. Затоа, погледот во тоа време бил насочен кон Белград, Загреб и Љубљана и конгресите ширум Југославија.

Од исказите од нашите постари колеги, доаѓаме до заклучок дека сепак тогашната Владата на СРМ (Социјалистичка Република Македонија) и одборот на Народното здравје немале волја да помогнат за отворање на виша школа. Што е најверојатно и вистина.

Организирање на први стручни собири

Прв организиран стручен собир се случил во 1970 година во хотелот Бристол. Скромното одбележување било почеток на една декада на организирање поголеми собири со колегите од тогашната Југославија. Во тоа време, македонската физиотерапија очекувано го има дадено својот придонес во смисла на собирање на знаење на сојузно ниво со колегите од останатите тогашни републики. Традиција во македонската физиотерапија станала и организацијата на Мајски средби во Охрид и дружење со физиотерапевтите од просторите на тогашна Југославија. Тоа било искажување на професионалност во време кога физиотерапијата ги живеела своите развојни денови. Физиотерапијата во светот кон крајот на 60-те и почеток на 70-те години од минатиот век била во фокус на проблемски решенија на нервниот систем и системските дисфункции. (Слика 6)

Слика 6. Подводна масажа во 70-ти години, Завод за рехабилитација - Скопје

Тогашното сојузно здружение на Југославија донело одлука во Опатија (Хрватска) да се одржи стручен состанок на кој ќе присуствуваат два физиотерапевта од Македонија.

Во 80-те години на минатиот век, натежувале проблеми на зглобни дисфункции. Со иницијативата на колегите од Австралија и Нов Зеланд, започнува користење на техники на процена и оценување како и директни примарни техники и третмани. Во тоа време семинарите во Македонија имале за цел решавање на вакви проблемски тематика, држејќи чекор со европската физиотерапија.

Средна физиотерапевтска школа

Едукацијата во Македонија беше на ниво на средна медицинска школа во Скопје. Школата со својата работа започнала во 1945/46 година, кога својата едукативна дејност на македонски јазик ја започнува училиштето за медицински сестри и негувателки, а подоцна од 1947/48 година и училиштето за фармацевтски техничари, санитарното и забарското училиште. Во учебната 1972/73 година се извршува интеграција на тие школи во една единствена образовна институција – медицински училишен центар што го носи името на еден од основачите на медицинскиот факултет во Скопје, Д-р. Панче Караџозов. Македонија им должи почит на иницијаторите за отворање на физиотерапевтската насока на тогашниот директор на школото др. Михаил Еленчевски и на директорот на Заводот за рехабилитација др. Михаил Самарџиски. За потребите на државата во 1982 година средната медицинска школа дава прв уписан рок за средни физиотерапевтски техничари. Првата генерација на физиотерапевти го завршува своето школување во 1986/87 година и броеше 36 ученици. **Прилог 3.**

До денес, средната медицинска школа во дисконтинуитет сеуште продуцира среден физиотерапевтски кадар. Низ долгиот период од првиот упис во средна школа до првиот упис на високата школа во Скопје (1982 vs 2007) пројдоа точно 25 години. Тој временски период слободно можеме да речеме дека претставува развоен период.

Заминување на работната терапија од рехабилитационата сцена во Македонија

Работната терапија во Македонија е во заминување. Кадрите кои ја завршија вишата школа за физиотерапевти во Белград и Љубљана веќе во поголем дел се заминати во пензија, а еден мал дел веќе работат на местото на физиотерапевтот. И тогаш, а и денес работните терапевти се дефицитарни. Прв завршен виш работен терапевти е Соња Богоевска од Битола во 1973 година во Белград. (Слика 7)

Слика 7. Соња Богоевска, виш работен терапевт. Стручен семинар, Охрид 2005 година

Својот работен век го започнува 1974 година. Истакнат член на Здружението на физиотерапевти на Македонија и борец за правата на работните терапевти на Македонија. Во 1976/1977 година во Битола за првпат се отвора оддел за работна терапија и Соња таму почнува да работи. Неколку години подоцна во Битола доаѓа и Даница Настевска. Поради немање разбирање од раководниот кадар, во 1995 година работната терапија се укинува и трансформира во склоп на кинези сала, а на тоа работно место денес работат физиотерапевти. Работната терапија во Битола постои и во невропсихијатриската болница каде што колешката Лилјана Миленковска со долгогодишно искуство успешно ја одржува работната терапија. Поради спецификата на работата колегите во мошне тешки услови без поддршка си ја извршуваат својата работа, знаејќи дека за некоја година и Битола ќе остане без работен терапевт.

Во Прилеп постои скромни услови за работна терапија, која ја работат физиотерапевтите и е во склоп на одделението за физикална терапија. (Слика 8)

Слика 8. Работна терапија, Прилеп 2010 година

Во центарот за ментално здравје во Прилеп како истурена единица на ЈЗУ психијатриска болница-Демир Хисар, работи само еден работен терапевт. Колешката Марица Поповска, виш работен терапевт школувањето го завршила во Белград во 1982 година. Од 1983-2002 година работи во Демир Хисар, а подоцна се префрлува во центарот за ментално здравје во Прилеп каде и ден денес работи.

Во Скопје првите виши работни терапевти и пионери во својата струка: Стојан Андонов, Бојан Алчев, Надица Стојанова, а две години подоцна и Илија Спасовски се школувале во Љубљана, Словенија. Својата работа по завршувањето на студиите во 1974 година ја продолжуваат во болницата за нервни и душевни заболувања - Бардовци, (денес психијатриска болница) Скопје. Својот придонес го дале во годините на развојот на нашето Здружение и беа дел од Здружението на физио и работни терапевти на Македонија. Во останатите градови од републиката работната терапија функционира со еден работен терапевт или воопшто не постои.

Во Куманово, одделот за физикалната терапија беше и остана без работна терапија. Нешто слично се случува и во Штип. Работните терапевти кои завршија виша школа за работна терапија во Белград во Штипската бања Кежовица сеуште работат како физиотерапевти.

Меѓу нив се: Нада Митиќ, Зорка Тушевска, Вера Ристова, и првиот завршен работен терапевт во Штип, Тодорка Лонкова. За жал и денес сеуште не постои работна терапија ниту во Штип и покрај школуваните терапевти.

Во Охрид ова одделение успешно функционира години наназад. На чело на одделението е колешката Биљана Арсеноска, која по завршувањето на вишата работна школа во Белград 1975 година својот работен стаж во 1976 го започнува во Специјалната детска болница Св. Стефан во Охрид, за подоцна во 1986 година да премине во болницата Св. Еразмо во Охрид, во тимот за деца со церебрална парализа, каде што работи и ден денес. (Слика 9)

Слика 9. Биљана Арсеноска, виш работен терапевт, Св. Еразмо, Охрид 2011 година

Работна терапија во Завод за рехабилитација започнува од неговото основање 1956 година. Со неколку месечен курс по работна терапија, во раните 70-ти години од Белград доаѓаат колешките: Марија Чубринова, Емилија Петкова и Љубица Фотева. Нешто подоцна во 1973 година доаѓа Ленче Маноилова-Николовска, тогаш сеуште студент на насоката за работни терапевти во Белград, и Десанка Антонијевиќ-Пеневска која за работен терапевт завршува 1978 година во Белград.

Колешката Десанка од Катлановска бања, доаѓа во Завод за рехабилитација на работно место физиотерапевт во 1982 година. Во 1982 година пристигаат и Нада Радуловиќ-Цековска, и Ружа Накова-Рангелова. Една година подоцна доаѓа и вишата работна терапевтка Олгица Галазова-Петрушева, но ја примаат како физиотерапевти за потоа да продолжи да работи како работен терапевт.

Голем придонес во развојот на работната терапија во раните осумдесетти години и подоцна во континуитет од 14 години, има колешката Нада, која со поддршка на тогашниот директор на Заводот др. Михаил Самарциски, ја реорганизира работната терапија. До тогаш во Заводот се работела само окупациона, т.е. забавна терапија. Со несебичниот ангажман таа ги изработува првите реквизити, корективни гипсани ортози за дланка за хемиплегични пациенти, топлотна комора, суспензиска рамка и реквизити за функционалната работна терапија кои дотогаш не постоеле. Работата на стационарен тежок оддел беше посебен предизвик за индивидуална работа со неподвижни пациенти. Со останатите колешки во гипсарницата, почнуваат да изработуваат индивидуални гипсани лонгети. И покрај дефицитарноста на овој кадар, работната терапија во Заводот за рехабилитација денес успешно ја работи колешката Ружа Накова-Рангелова. (Слика 10)

Согледувајќи ја реалната ситуација и правејќи груба анализа за сегашната застапеност на работните терапевти во Македонија, можеме да заклучиме дека за 5-7 години работната терапија ќе згасне. Се поставува прашање, дали некој ќе ја продолжи и дали ќе се успее да се издејствува отворање насока за работна терапија.

Слика 10. Нада Радуловиќ-Цековска и Ружа Накова-Рангелова, виши работни терапевти, Завод за рехабилитација, 1995 година

Иницијатива за отворање на високо образование

Првиот дипломиран физиотерапевт во Македонија, Горан Саневски, своето студирање во Љубљана го заврши во 2002 година како надградување на претходната виша школа во Белград. Здружението на работни и физио терапевти на Македонија, на чело со тогашниот претседател Горан Саневски, на седницата на Извршниот одбор на 05. 12. 2003 година, донесе одлука за поднесување на иницијатива за отворање на висока школа за физиотерапевти во Скопје. Одлуката беше реализирана на 21 јануари 2004 година, и Здружението ја достави иницијативата за започнување на процесот за отворање на висока школа за физиотерапевти во Скопје до Медицинскиот факултет. Заедно со иницијативата, предадена е и прилагодена програма за физиотерапевти од Љубљана како и елаборат за издржаноста за отворање на насоката - физиотерапија. **Прилог 4 и 5.**

Работите одеа по својот тек, со помалку или повеќе непријатни ситуации. Полека Здружението ја загуби улогата на влијателен субјект по ходниците на институциите. Разбирливо, ингеренциите на Здружението статутарно беа со лимитиран карактер.

Но сепак, Здружението беше доволно храбро да го преземе приматот на иницијатор и да биде непристојно и дрско да бара нешто што одамна требаше да се случи. Концепцијата на доживотно учење (lifelong learning), се јавува како една од клучните цели на 21-от век. Таа е последица и одговор на предизвиците на брзите еволуциски промени во Европа и светот. Интелектуалниот, физичкиот, емотивниот, моралниот и духовниот развој ја даваат смислата на животот која упатува кон остварување на висок квалитет на животот.

За разлика од почетоците на функционирањето на Здружението, кога постоело големо разбирање од страна на лекарскиот кадар, во првиот бран на едукативната ренесанса немаше разбирање од страна на физијатрите.

Добивањето согласност од катедрите во реализација на нашата иницијатива одеше тешко. Секој од нив со своите интереси и видувања ги анализираше своите тогашни и идни позиции. Тогашното здружение на физио и работни терапевти на Македонија го бараше својот пат преку форма на агитација и секој напор кој беше вложен требаше конечно да биде валоризиран.

Во добивањето согласност од катедрите, како еден од чекорите за постигнување на целта - високо образование, голема улога одигра и др. Јулијана Мудинова спец. физијатар од Мајчин дом Скопје, која со својот статус на Клиниката за ортопедски болести се заложи за нашата идеја кај тогашниот директор на ортопедија, проф. д-р Љупчо Каревски.

Заводот за рехабилитација во Скопје, од страна на Медицинскиот факултет и тогашната деканка Проф. д-р Магдалена Жантева-Наумовска и продеканката за настава Проф. д-р Љубица Георгиевска-Исмаил, беше предложен за едукациска база.

Штип, Битола и Скопје се бореа за отворање на школа, секој со своја програма. Политиката сепак се замеша, беше моќна и Соломоновото решение беше на повидок. На сите три универзитети во Македонија се отворија тригодишни стручни студии за физиотерапевти. Тоа со други зборови значеше хиперпродукција на кадар. Првата генерација на студенти по физиотерапија во Скопје е запишана во академската 2007-2008 година со 30 редовни и 40 вонредни студенти. **Прилог 6 и 7.**

Денес, проф. д-р. спец. физијатар Ериета Николиќ-Димитрова е координатор за студиите за дипломирани физиотерапевти и шеф на катедрата по физикална медицина и рехабилитација во Македонија. Здружението на физио и работни физиотерапевти кое подоцна се преименува во Здружение на физиотерапевти на Македонија немаше повеќе влијание на развојот на својата струка во едукативна смисла. (Слика 11)

Слика 11. Бивши претседатели на Здружението на физио и работни терапевти на Македонија.

Од лево кон десно: Горан Саневски, Горан Петрушев, Жикица Петрески, Роберт Георгиевски, Охрид 2005 година

Во 2009 година основано е Здружението на професионални физиотерапевти на Македонија кое произлезе од старото Здружение кое веќе беше во стагнација, а со цел да се надминат разликите во согледување и решавање на терапевтските предизвици. Заради подобро разбирање и континуирана едукација на физиотерапевтите на територија на Македо-

нија, Здружението на професионалните физиотерапевти според примерот на Хрватскиот збор на физиотерапевти, започна со издавање на стручно списание, Физиотерапија македоника. Списанието е конципирано да води стручна здравствена политика и едукација на физиотерапевти. Тоа претставува прво списание за физиотерапија и рехабилитација во Македонија. Соработката на ниво на здруженија со колегите од Хрватска, Србија, Босна и Херцеговина е позитивна и взаемна. (Слика 12)

Слика 12. Конгрес во Вараждин, Хрватска, јуни 2012

Европа и регионот соработуваат во заедничкиот развој на струката колку што е можно. Разноликоста во конципирање на делувањето на здруженијата дава посебен шарм и убавина во изразување и нашите средби ги прави убави и продуктивни. Продолжетокот на образовниот процес на физиотерапевтите за сите здруженија во регионот останува приоритет. Македонија, како и некои соседни земји, се бори за четиригодишни академски студии на ниво на факултет. Природен тек на сето тоа се магистерски и докторски студии со физиотерапевтски наставен кадар.

Тоа е нешто што ќе даде една целина и ќе ја заокружи македонската физиотерапија. Временските фрактури кои беа дел од нашата историја се веќе зад нас. И покрај тешкотиите кои нè следеа, веруваме дека во 21-виот век ќе дојдеме до саканата цел; **физиотерапијата на физиотерапевтите.**

Автор на текстот
Горан Саневски

БЛАГОДАРНОСТ

За помошта во реализацијата на собирањето документи, слики и искази за физиотерапијата во минатото, Здружението на професионални физиотерапевти на Македонија им изразува посебна благодарност на:

- Деканот на медицинскиот факултет во Скопје, проф. д-р. Никола Јанкуловски и продеканката за настава Проф. д-р Соња Алабаковска.
- Директорот на средното медицинско училиште „Панче Караџов“ од Скопје д-р. Марјан Алабаковски, и Гордана Арсовска главен архивар.
- Директорот на Природно-научниот музеј д-р „Никола Незлобински“, Струга, д-р Сашо Цветковски.
- Колегите: Николина Тупарева - Димитрова, Коце Неделковски, Стојан Андонов, Бојан Алчев, Марица Поповска, Нада Радуловиќ - Цековска, Соња Богоевска, Ленче Николовска, Лиза Кошуланска - Герасимовска, Биљана Арсеноска, Нада Митиќ.

Заклисник бр. 1

Одржан на ден 7-и-1968г. се одржа прв
состанок на физички и родојни лидерите при
заборот за територијско рехабилитационо Скопје.
То состанок веа присуство имаше лидерите
со искуство на нивоа кои веа описале по одобре-
ни пријати. На состанокот присуствуваше и
главната сестра, Состанокот го одбори и
кој е одборот Весова Веска, која го
мислеше мислеше и предлогот на Лудскиот фронт;
тој предлог беше да се организирате
друштво и не секција. Овој предлог беше
едногласно го одобриле.

Пошто се прџе на одборот иницијатива одбор
за мислети одборот се пријавува:

Димитрова Николета

Весова Веска

Нужнова Бисера

Гвешковска Марјамка

Анѓелинска Марјамка

По завршување на пријавување за членови на
иницијатива одборот за главната сестра,
која рече дека треба одборот да ја свикне
рабратите, ако сакаме да постигне резултат.

То состанокот се состана иницијативниот
одбор на кој беше решено да се истроят
името на велитот и да се одборите во Скопје.

Зайисник др 1

Од првото состанок на упробниот
одбор на Друштвото за физика и родител
терапеути на С.Р. Македонија

Присутни се сите членови освен:

Танова Зоја . ч

Љубимирова Милана } отсуство

Знаен реф:

Избор за претседател, подпретседател, секретар
и зайисникот и благајник

- За претседател на упробниот одбор беше
предложено Љубимирова Милана. За секретар
на Васова Васко.

За секретар беше предложена Фројева Вуѓица
Не ја предложи Љубимирова Милана.

За благајник беше предложено Васова Васко
не ја предложи Љубимирова Милана

За зайисникот беше предложено Танова Зоја
Не ја предложи Фројева Вуѓица

Во крајот беше предложено за се издери
и подпретседател, кој не го заменува претседа
телот во неговото отсуство.

Љубимирова Милана за подпретседател ја
предложи Љубимирова Милана

1- XII- 1969

СК.

зайисникот

М. Љубимирова

П Р И Л О Г

Медицински центар Скопје
 (место за регистрација за средно образование и воспитание)
 Центарот "Стефане Каратозов"

ЗАНИМАЊЕ Физioterapevtski Tehnitsari

СТРУКА Здравствен

Во Скопје

Година IV (ЧЕТВРТА) за
 (со иницијала со римска бројка и со букви)

степен на стручна подготовка, ПАРАЛЕЛКА IV Физ. Техничари
 УЧЕБНА 19 25 / 19 26 ГОДИНА

ГЛАВНА КНИГА ЗА УЧЕНИЦИТЕ

ДВИЖЕЊЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ВО ТЕКОТ НА УЧЕБНАТА ГОДИНА

Залишани во почетокот на учебната година			Залишани во текот на учебната година			Вкупно залишани			ОТИШЛЕ ВО ТЕКОТ НА УЧЕБНАТА ГОДИНА												Погожба на крајот од учебната година						
М	Ж	ВКУПНО	М	Ж	ВКУПНО	М	Ж	ВКУПНО	Испознани			Отстранети			Напуштиле			Други причини			ВКУПНО			М	Ж	ВКУПНО	
									М	Ж	ВК	М	Ж	ВК	М	Ж	ВК	М	Ж	ВК	М	Ж	ВК				
15	21	36	/	/	/	15	21	36																	15	21	36

ОПШТ УСПЕХ НА УЧЕНИЦИТЕ НА КРАЈОТ ОД УЧЕБНАТА ГОДИНА (31 август)

ВКУПНО УЧЕНИЦИ	ЈА ЗАВЕРШИЛЕ ГОДИНАТА ОДНОСНО СТВЕРНОТ НА СТРУЧНАТА ПОДГОТОВКА										Не ја завршиле годината односно степенот на стручната подготовка			
	ОДЛИЧНИ		МН. ДОБРИ		ДОБРИ		ДОВОЛНИ		ВКУПНО					
	БР.	%	БР.	%	БР.	%	БР.	%	БР.	%	БР.	%		
36	30	/	6		/			/		36	/	/	/	

Прилог 3. Дневник на прва генерација на физиотерапевтски техничари

Здружение на физио и работни терапевти на Р. Македонија
 Association of Physio and Working Therapist of R. Macedonia

Завод за физикална медицина и рехабилитација: "Елисе Поповски 28 - 1000 Скопје; 02 3176 584 лок. 16

УНИВЕРЗИТЕТ КИРИЛ И МЕТОДИЈ
 МЕДИЦИНСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ
 СЕКРЕТАРИЈАТ

До Деканат на Медицински
 факултет-Скопје

Примено:	<u>21.01.2004</u>		
Орг.единица	Број	Прилог	Вредност
	93		

ИНИЦИЈАТИВА

Здружението на физио и работни терапевти на Република Македонија покренува иницијатива за отварање на Високо образование за физиотерапевти во ранг на факултет при Медицинскиот факултет во Скопје.

Во нашата земја, едукацијата на терапевтите остана на ниво на средна школа со што е минимизирана улогата на терапевтот во нашето здравството.

Со таквиот систем на едукација, рехабилитацијата на пациентите во нашата држава е на ниско и незадоволително ниво, а услугите кои ги даваме како физиотерапевти не одговараат на Европските и светски стандарди. Од осамостојувањето па се до денеска, опаднат е и бројот на вишиот кадар кој се едуцираше во Белград, Загреб и Љубљана. Ваквиот иреверзибилен процес во смисол на неконтинуирана едукација на вишиот кадар, се огледува и во бројот на вишите терапевти кои од 1991 год. се во континуирано опаѓање.

Податоците од Републичкиот завод за статистика за 2002 година, говорат дека терапевти. Со висока стручна подготовка во нашата земја е само еден физиотерапевт кој не е уште влезен во Републичкиот завод за статистика.

Ваквиот однос во физиотерапијата во Република Македонија е алармантен и загрижувачки.

Прилог 4. Дел од иницијатива за отварање на висока школа за физиотерапевти

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
 РО М. ДИП. С. С. И. УЛТЕТ
 Универзитетот "Св. Кирил и Методиј"
 Бр. 09-232
25-05-2004
 1999 год.
 СКОПЈЕ

До
 Претседателот на здружението на
 Физио и работни терапевти на Р.М.
 Г-дин Горан Саневски

Предмет: Известување

Координативното тело за Високата школа за стручни сестри и техничари на седницата одржана на ден 12.05.2004 год. беше разгледана иницијатива за отварање на нов модул **физиотерапевти** при Високата стручна школа. Ве известуваме дека истата е поздравена од присатните членови и е предложено да се побара мислење и согласност и од Катедрите по Физикална терапија, ортопедија и реуматологија. Доколку ја добиете согласноста од горенаведените Катедри треба да доставите елаборат со информација за попрецизно дефинирање за профилот на дипломецот, економска оправданост на отварање на ваков стручен модул, наставниот кадар кој ќе ја изведува наставата и.т.н. Но примерокот на доставениот елаборат од ВСШ за физиотерапевти од Љубљана.

Изготвените предлози треба да бидат усогласени со наставен план и програм на Европска висока стручна школа-модул, од Љубљана и одредбите од Законот за високото образование.

Претседател на Координативното тело
 Проф. д-р Софијанка Гламочанин

До Деканат ма Медицински факултет
 Координативно тело на ВСШ

ПРЕДМЕТ: Доставување на елаборат

Во прилог на оваа писмо Ви доставуваме три примероци од изготвениот елаборат за отварање на нов модул за Дипломирани физиотерапевти при Медицинскиот факултет во Скопје, и Ве молиме истиот да го разгледате.

Се надеваме дека елаборатот ќе го оцените позитивно.

Со почит,

**ЗДРУЖЕНИЕ НА ФИЗИО И РАБОТНИ
 ТЕРАПЕВТИ НА Р.МАКЕДОНИЈА**

Претседател

Д-р Физиотерапевт
 Горан Саневски

(Handwritten signature of Goran Sanevski)

Примено	05.11.2004
Организација	1878
Датум на брое	4030993270092

ж-ка 30000000620448

Комерцијална Банка-Скопје

П Р И Л О Г

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
МЕДИЦИНСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

Бр. 02-049
04.04 2007 год.
СКОПЈЕ

Врз основа на член 33 од Статутот на Медицинскиот факултет, Наставно-научниот совет на Медицинскиот факултет во Скопје, по предлог од Наставниот одбор на X редовна седница од 29.03.2007 година, едногласно ја донесе следнава

О Д Л У К А

Се усвоија и донесоа студиските и предметни програми за додипломски студии по ЕКТС за физиотерапевти.

Одлуката влегува во сила со денот на донесувањето.

Декан

Проф. д-р Магдалена Кантева-Наумоска

Прилог 6. Одлука за додипломски студии по физиотерапија

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
Бр. 02-316
26-4- 2007 год.
СКОПЈЕ

Врз основа на член 98 од Законот за високото образование и член 107 од Статутот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Ректорската управа на 110-тата седница, одржана на 18 април 2007 година, донесе

О д л у к а

за давање согласност на Проектот за воведување студиска програма за додипломски студии за физиотерапевти на Медицинскиот факултет

Член 1

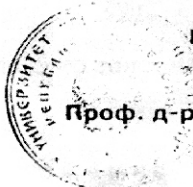
Се дава согласност на Одлуката на Наставно-научниот совет на Медицинскиот факултет, за усвојување на Проектот за воведување студиска програма за додипломски студии за физиотерапевти во траење од 6 семестри на Медицинскиот факултет.

Член 2

Ректорската управа го упатува Проектот од член 1 од оваа Одлука до Одборот за акредитација на високото образование на натамошна постапка за акредитација.

Член 3

Оваа Одлука влегува во сила со нејзиното донесување и ќе се објави во *Универзитетски гласник*.

Ректор

Проф. д-р Горги Мартиновски

Прилог 7. Одлука од Универзитетот за воведување на студиска програма

I Z V E Š T A J

ZA RABOTATA NA DRUŠTVOTO NA FIZIO I RABOTNI TERAPEUTI NA SRM VO
mandatniot period od 22.XI.69 do 4.X.1971 god.

Od svoeto osnivanje pa navamu, vo ovoj dvogodišen period na postoenje na Društvoto, ne bi mozele da se zboruva za neкои po-vidni rezultati. Razbirlivo e deka sekoj početok e težok i skopčan so mnogu problemi proizlezeni vovglavnom od neiskustvoto vo edna takva rabota. Tokmu poradi toa neiskustvo i nie naiduvame na teš-
kotii koi nam ni izgledaa golemi no koi na kraj sepak nekako gi rešavavme. Po završuvanjeto na osnivačkoto sobranie nema da bide preterano ako kažam deka skoro edna godina aktivnosta na Društvoto vovglavno se sostoeše vo sreduvanjeto na administrativnite raboti odnosno registriranje na Društvoto, izработка na pečat i štembili, otvaranje na žiro сметka koe beše neophodno potrebno za normalno rabotenje na Društvoto. Potoa beše izrabotena programa za rabota vo koja bea opfateni poveke sušteštveni prašanja, kako stručni taka i finansiski. Megjutoa ne bi možela da kažam deka vo tekot na rabotata, programata vo celost e sprovedena naročito ne, što se odnesuva do održuvanjeto na eden stručen seminar koj beše predviden po programata. Održani se samo nekolku interni stručni sostanoci na koi se obraboteni nekolku stručni temi megju koi kineziterapija kaj torakalna hirurgija, cervikobrahijalgii i primena na kinezi-
terapija kaj istiot, metoda Kabat kaj hemiplegii i Bobat kaj cerebralna paraliza.

Ovie stručni referati koi bea čitani na tie sostanoci bea od počesnite členovi na ova Društvo D-r Georgi Sazdovski i D-r Marija Dozeva poradi što nie sme im mnogu blagodarni. Ovde bi sakala da spomnam i toa deka za site naši problemi, kako stručni taka i finansiski i tehnički, sme naiduvale na golemo razbiranje i pomoš od strana na direktorot na ovoj Zavod D-r Georgi Sazdovski.

Najgolemo vnimanie vo svojata rabota Društvoto mu posve-
ti na problemot na stručnoto dokvalifikuvanje kako na svoite čle-
novi taka i na onie koi na žalost seušte ne se toa. Vo razgleduva-
njeto na ovoj problem po poveke diskusii vodeni na sostanocite
na upravniot odbor i na členovite od ovoj Zavod, se dojde do
zaklučok deka stručnoto dokvalifikuvanje može da se sprovede samo
preku otvaranje na Viša fizioterapeutsko učilište ovde vo našata
Republika, odnosno vo Skopje. Vrz baza na ovoj zaklučok bea

Заклисник бр. 1

Одржан на ден 7-и-1968г. се одржа прв
состанок на физички и родојни лидерите при
заборот за територијско рехабилитационо-спортско.
То состанок веќе присуствувале сите лидери при
со присуство на некои кои веќе оствариле по одобре-
ни пријати. На состанокот присуствувале и
главната сестра, Социјалниот по одбори и
кој е родојно Весова Веска, која го
мислела мислела и предлогот на Лискиот фронт;
тој предлог не е ни за оптимизирање
друштво и не секција. Овој предлог е
едноставно го освојале.

Тоа се прв пат на здружение иницијатива одбор
за мислела родојно се пријатна:

Димитрова Никола

Весова Веска

Нужнова Бисера

Гвешковска Марјанка

Анѓелинска Марјанка

По завршување на пријатна за членови на
иницијатива одбор за главната сестра,
која рече дека треба одлучно да ја освојеме
рабонијата, ако сакаме да постигне резултат.

То состанокот се состано иницијативниот
одбор на кој беше решено да се истражат
името за велител и за градојни во Москва.

Зайисник др 1

Од првиот состанок на упробниот
одбор на Друштвото за физика и родител
терапеути на С.Р. Македонија

Присутни сеп сите членови освен:

Танова Зоја . ч

Љуповиќа Љуповиќа } отсутни

Знаен ред:

Избор за претседател, подпретседател, секретар
и зайисници и Благајник

- За претседател на упробниот одбор сеп
предложени: Љуповиќа Љуповиќа. за секретар
на Васева Васко.

За секретар сеп предложени фронтена Љуповиќа
Не ја предложи Љуповиќа Љуповиќа.

За подпретседател сеп предложени Васева Васко
не ја предложи Љуповиќа Љуповиќа

За зайисници сеп предложени Танова Зоја
Не ја предложи фронтена Љуповиќа

На крајот сеп предложени за се избори
и подпретседател, кој не го заменува претседа
телот во неговото одсуство.

Љуповиќа Љуповиќа за подпретседател ја
предложи Љуповиќа Љуповиќа

1- XII- 1969

СК.

зайисникот

Љуповиќа Љуповиќа

П Р И Л О Г

Медицински центар Скопје
 (место за регистрација за средно образование и воспитание)
 Центарот "Стефане Каратозов"

ЗАНИМАЊЕ Физјотерапевтски техничари

СТРУКА Здравствен

Во Скопје

Година IV (ЧЕТВРТА) за
 (со иницијала со римска бројка и со букви)

степен на стручна подготовка, ПАРАЛЕЛКА IV. Физ. Техничари
 УЧЕБНА 19 25 / 19 26 ГОДИНА

ГЛАВНА КНИГА ЗА УЧЕНИЦИТЕ

ДВИЖЕЊЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ВО ТЕКОТ НА УЧЕБНАТА ГОДИНА

Залишани во почетокот на учебната година			Залишани во текот на учебната година			Вкупно залишани			ОТИШЛЕ ВО ТЕКОТ НА УЧЕБНАТА ГОДИНА												Погожба на крајот од учебната година						
М	Ж	ВКУПНО	М	Ж	ВКУПНО	М	Ж	ВКУПНО	Испознани			Отстранети			Напуштиле			Други причини			ВКУПНО			М	Ж	ВКУПНО	
									М	Ж	ВК	М	Ж	ВК	М	Ж	ВК	М	Ж	ВК	М	Ж	ВК				
15	21	36	/	/	/	15	21	36																	15	21	36

ОПШТ УСПЕХ НА УЧЕНИЦИТЕ НА КРАЈОТ ОД УЧЕБНАТА ГОДИНА (31 август)

ВКУПНО УЧЕНИЦИ	ЈА ЗАВЕРШИЛЕ ГОДИНАТА ОДНОСНО СТВРГНОТ НА СТРУЧНАТА ПОДГОТОВКА										Не ја завршиле годината односно ствргнуто на стручната подготовка			
	ОДЛИЧНИ		МН. ДОБРИ		ДОБРИ		ДОВОЛНИ		ВКУПНО		БР.		%	
	БР.	%	БР.	%	БР.	%	БР.	%	БР.	%	БР.	%	БР.	%
36	30	/	6		/		/		36	/	/	/	/	

Прилог 3. Дневник на прва генерација на физиотерапевтски техничари

Здружение на физио и работни терапевти на Р. Македонија
 Association of Physio and Working Therapist of R. Macedonia

Завод за физикална медицина и рехабилитација: "Елисе Поповски 28 - 1000 Скопје; 02 3176 584 лок. 16

УНИВЕРЗИТЕТ КИРИЛ И МЕТОДИЈ
 МЕДИЦИНСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ
 СЕКРЕТАРИЈАТ

До Деканат на Медицински
 факултет-Скопје

Примено:	<u>21.01.2004</u>		
Орг.единица	Број	Прилог	Вредност
	93		

ИНИЦИЈАТИВА

Здружението на физио и работни терапевти на Република Македонија покренува иницијатива за отварање на Високо образование за физиотерапевти во ранг на факултет при Медицинскиот факултет во Скопје.

Во нашата земја, едукацијата на терапевтите остана на ниво на средна школа со што е минимизирана улогата на терапевтот во нашето здравството.

Со таквиот систем на едукација, рехабилитацијата на пациентите во нашата држава е на ниско и незадоволително ниво, а услугите кои ги даваме како физиотерапевти не одговараат на Европските и светски стандарди. Од осамостојувањето па се до денеска, опаднат е и бројот на вишиот кадар кој се едуцираше во Белград, Загреб и Љубљана. Ваквиот иреверзибилен процес во смисол на неконтинуирана едукација на вишиот кадар, се огледува и во бројот на вишите терапевти кои од 1991 год. се во континуирано опаѓање.

Податоците од Републичкиот завод за статистика за 2002 година, говорат дека терапевти. Со висока стручна подготовка во нашата земја е само еден физиотерапевт кој не е уште влезен во Републичкиот завод за статистика.

Ваквиот однос во физиотерапијата во Република Македонија е алармантен и загрижувачки.

Прилог 4. Дел од иницијатива за отварање на висока школа за физиотерапевти

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
 РО М. ДИП. С. С. И. УЛТЕТ
 Универзитетот "Св. Кирил и Методиј"
 Бр. 09-232
25-05-2004
 1999 год.
 СКОПЈЕ

До
 Претседателот на здружението на
 Физио и работни терапевти на Р.М.
 Г-дин Горан Саневски

Предмет: Известување

Координативното тело за Високата школа за стручни сестри и техничари на седницата одржана на ден 12.05.2004 год. беше разгледана иницијатива за отварање на нов модул **физиотерапевти** при Високата стручна школа. Ве известуваме дека истата е поздравена од присатните членови и е предложено да се побара мислење и согласност и од Катедрите по Физикална терапија, ортопедија и реуматологија. Доколку ја добиете согласноста од горенаведените Катедри треба да доставите елаборат со информација за попрецизно дефинирање за профилот на дипломецот, економска оправданост на отварање на ваков стручен модул, наставниот кадар кој ќе ја изведува наставата и.т.н. Но примерокот на доставениот елаборат од ВСШ за физиотерапевти од Љубљана.

Изготвените предлози треба да бидат усогласени со наставен план и програм на Европска висока стручна школа-модул, од Љубљана и одредбите од Законот за високото образование.

Претседател на Координативното тело
 Проф. д-р Софијанка Гламочанин

До Деканат ма Медицински факултет
 Координативно тело на ВСШ

ПРЕДМЕТ: Доставување на елаборат

Во прилог на оваа писмо Ви доставуваме три примероци од изготвениот елаборат за отварање на нов модул за Дипломирани физиотерапевти при Медицинскиот факултет во Скопје, и Ве молиме истиот да го разгледате.

Се надеваме дека елаборатот ќе го оцените позитивно.

Со почит,

**ЗДРУЖЕНИЕ НА ФИЗИО И РАБОТНИ
 ТЕРАПЕВТИ НА Р.МАКЕДОНИЈА**

Претседател

Д-р Физиотерапевт
 Горан Саневски

(Handwritten signature of Goran Sanevski)

УНИВЕРЗИТЕТ "СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ"
 МЕДИЦИНСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ

Примено	05.11.2004
Организација	
Датум на бр.	15.11.2004
Датум на бр.	4030993270092

ж-ка 300000000620448

Комерцијална Банка-Скопје

П Р И Л О Г

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
МЕДИЦИНСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

Бр. 02-049
04.04 2007 год.
СКОПЈЕ

Врз основа на член 33 од Статутот на Медицинскиот факултет, Наставно-научниот совет на Медицинскиот факултет во Скопје, по предлог од Наставниот одбор на X редовна седница од **29.03.2007** година, едногласно ја донесе следнава

О Д Л У К А

Се усвоија и донесоа студиските и предметни програми за додипломски студии по ЕКТС за физиотерапевти.

Одлуката влегува во сила со денот на донесувањето.

Декан

Проф. д-р Магдалена Кантева-Наумоска

Прилог 6. Одлука за додипломски студии по физиотерапија

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
Бр. 02-316
26-4- 2007 год.
СКОПЈЕ

Врз основа на член 98 од Законот за високото образование и член 107 од Статутот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Ректорската управа на 110-тата седница, одржана на 18 април 2007 година, донесе

О д л у к а

за давање согласност на Проектот за воведување студиска програма за додипломски студии за физиотерапевти на Медицинскиот факултет

Член 1

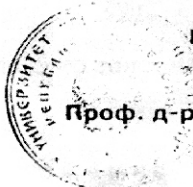
Се дава согласност на Одлуката на Наставно-научниот совет на Медицинскиот факултет, за усвојување на Проектот за воведување студиска програма за додипломски студии за физиотерапевти во траење од 6 семестри на Медицинскиот факултет.

Член 2

Ректорската управа го упатува Проектот од член 1 од оваа Одлука до Одборот за акредитација на високото образование на натамошна постапка за акредитација.

Член 3

Оваа Одлука влегува во сила со нејзиното донесување и ќе се објави во *Универзитетски гласник*.

Ректор

Проф. д-р Горги Мартиновски

Прилог 7. Одлука од Универзитетот за воведување на студиска програма

I Z V E Š T A J

ZA RABOTATA NA DRUŠTVOTO NA FIZIO I RABOTNI TERAPEUTI NA SRM VO
mandatniot period od 22.XI.69 do 4.X.1971 god.

Od svoeto osnivanje pa navamu, vo ovoj dvogodišen period na pestoenje na Društvoto, ne bi mozele da se zboruva za neкои po-vidni rezultati. Razbirlivo e deka sekoj početok e težok i skopčan so mnogu problemi proizlezeni vovglavnom od neiskustvoto vo edna takva rabota. Tokmu poradi toa neiskustvo i nie naiduvame na teš-
kotii koi nam ni izgledaa golemi no koi na kraj sepak nekako gi rešavavme. Po završuvanjeto na osnivačkoto sobranie nema da bide preterano ako kažam deka skoro edna godina aktivnosta na Društvoto vovglavno se sostoeše vo sreduvanjeto na administrativnite raboti odnosno registriranje na Društvoto, izработка na pečat i štembili, otvaranje na žiro сметka koe beše neophodno potrebno za normalno rabotenje na Društvoto. Potoa beše izrabotena programa za rabota vo koja bea opfateni poveke sušteštveni prašanja, kako stručni taka i finansiski. Megjutoa ne bi možela da kažam deka vo tekot na rabotata, programata vo celost e sprovedena naročito ne, što se odnesuva do održuvanjeto na eden stručen seminar koj beše predviden po programata. Održani se samo nekolku interni stručni sostanoci na koi se obraboteni nekolku stručni temi megju koi kineziterapija kaj torakalna hirurgija, cervikobrahijalgii i primena na kinezi-
terapija kaj istiot, metoda Kabat kaj hemiplegii i Bobat kaj cerebralna paraliza.

Ovie stručni referati koi bea čitani na tie sostanoci bea od počesnite členovi na ova Društvo D-r Georgi Sazdovski i D-r Marija Dozeva poradi što nie sme im mnogu blagodarni. Ovde bi sakala da spomnam i toa deka za site naši problemi, kako stručni taka i finansiski i tehnički, sme naiduvale na golemo razbiranje i pomoš od strana na direktorot na ovoj Zavod D-r Georgi Sazdovski.

Najgolemo vnimanie vo svojata rabota Društvoto mu posve-
ti na problemot na stručnoto dokvalifikuvanje kako na svoite čle-
novi taka i na onie koi na žalost seušte ne se toa. Vo razgleduva-
njeto na ovoj problem po poveke diskusii vodeni na sostanocite
na upravniot odbor i na členovite od ovoj Zavod, se dojde do
zaklučok deka stručnoto dokvalifikuvanje može da se sprovede samo
preku otvaranje na Viša fizioterapeutsko učilište ovde vo našata
Republika, odnosno vo Skopje. Vrz baza na ovoj zaklučok bea

45
години

**МАКЕДОНСКА
ФИЗИОТЕРАПИЈА**

Иднината им припаѓа
на оние кои најмногу
и најдолго се сеќаваат
на своето минато.

Фридрих Ниче

Гел 2%

Вентор®

Nimesulide

ЈА ВРАЌА СЛОБОДАТА НА ДВИЖЕЊЕТО

СПОРТСКИ ПОВРЕДИ

РЕВМАТСКИ БОЛКИ

МУСКУЛНИ БОЛКИ

БОЛКИ ВО ЗГЛОБОВИ

ПРЕД УПОТРЕБА ВНИМАТЕЛНО ДА СЕ ПРОЧИТА УПАТСТВОТО!

За индикациите, ризикот од употреба и несаканите дејства на лекот консултирајте се со Вашиот лекар или фармацевт.

РеплекФарм

ПАРАФЕН®

ibuprofen, paracetamol (200 mg+500 mg)

IBUPROFEN

PARACETAMOL

НОВА ФОРМУЛАЦИЈА ОД ПАЛЕТАТА НА РЕПЛЕК ФАРМ

БРЗО И ЕФИКАСНО ДЕЛУВА ПРИ

- МУСКУЛНА БОЛКА ИЛИ ПОВРЕДИ НА МЕКОТО ТКИВО И БОЛКИ ВО ГРБОТ
- ГЛAVОБОЛКА, ЗАБОБОЛКА
- ТРЕСКА
- ДИСМЕНОРЕЈА
- БОЛКИ ВО ГРЛОТО
- БОЛКА И ТРЕСКА ПОВРЗАНИ СО НАСТИНКА И ГРИП

ЕФИКАСНО НАМАЛУВАЊЕ
на болките од различно потекло
ДВЕ АКТИВНИ СУПСТАНЦИИ
ВО ЕДНА ТАБЛЕТА

www.replek.com.mk

ПРЕД УПОТРЕБА ВНИМАТЕЛНО ДА СЕ ПРОЧИТА УПАТСТВОТО!

За индикациите, ризикот од употреба и несаканите дејства на лекот консултирајте се со Вашиот лекар или фармацевт.

РеплекФарм

Prevzemeni nekoliko čekori okolu ispitivanjeto na možnostite za otvaranje na ovakov vid učilište. Prvlot čekor predstavuvaše sproveduvanje na anketa po site ustanovi vo Republikata i vo Južna Srbija i Kosmet, kade što postojat oddeli za fizikalna terapija, so cel da se doznae dali postoji i vo kolkava mera e zainteresiranosta za eden ovakov potfat, od strana na ostanalite fizio i rabotni terapeuti koi deluvaat kako takvi, a nemaat potpolna stručna sprema. Na ovaa anketa 50 terapeuti odgovorija deka i tie bi sakale da se otvori takvo učilište i deka vednaš bi se javile da go završat istoto. Ocenuvajki go ovoj broj kako dovolen argument, upravniot odbor upati pismo do Republičkiot sekretarijat za narodno zdravje i socijalna politika, vo koe poopširno beše iznesen ovoj problem i beše daden konkretan predlog za negovoto praktično rešavanje. Megjutoa, na naša golema žalost se do deneska ne sme dobile nikakov odgovor od strana na faktorite koi bi trebalo da se zafatat so rešavanjeto na ova prašanje.

Vo megjuvreme se ispitani i možnostite Belgradskata više medicinskā učilište da otvori ovde otsek za fizio i rabotni terapeuti so sootvetni uslovi, koi bi im odgovarale i nim i nas. Za taa cel se angažiraše i direktorot na ovoj zavod koj lično beše vo višata škola vo Belgrad od kade po negoviot razgovor dobi vetuvanje za pozitivno rešenje na ovoj problem. Za istoto e zapoznaen i upravniot odbor na Sojuzot na fizio i rabotni terapeuti na sostanokot održan na 2 oktombri godinava vo Belgrad od kade isto taka se očekuva angažiranje okolu rešavanjeto na ova prašanje. Megjutoa izgleda deka eventualno konačno pozitivno ili negativno rešenje možeme da očekuvame samo od idnata godina bidejki sega veke e docna za ovaa školska godina. Bi sakala da iskoristam prilika i ovde, da gi zamolam prisutnite na ova sobranie da diskutiraat okolu ova prašanje kako bi mozele po neposredno da čueme što mislat i što predlagaat za pobrzo rešavanje na ovoj za nas mnogu važen problem.

Vo ovoj izveštaj bi sakala nešto da kažam i za problemite na koi naiduvame vo tekot na rabotata, okolu sobiranjeto na članarinata od členovite na Društvo od vnatrešnosta na Republikata. Imeno, po održivanjeto na osnivačkoto sobranie na koe dobivme uveruvanja od strana na prisutnite delegati deka vednaš ke uplatat članarina, se pokaža deka toa bea samo vetuvanja koi tie ne gi održaa ni posle opomenata ispratena od strana na upravniot odbor.

Se razbira deka ovde ima nekolku isključoci od koi nekoj platija članarina samo za prvata a nekoj za vtorata godina za žal i sega na ova sobranie prisustvuvaat delegati koi seušte ne se členovi na ova društvo. Bi sakala da napomenam deka finansiskite sredstva društvo to gi crpi edinstveno od članarinata od koja edna tretina sme dolžni da uplakjame na Sojuzot na fizio i rabotni terapeuti na ime članarina, kako negovi členovi. Na site ni e poznato deka sorabotkata pomegju nas e vozmožna edinstveno preku pismena korespondencija za što se potrebni ^{pari} pari. Zatoa gi molam prisutnite koi seušte ne se učleneti da se učlenat i vo idnina site členovi seriozno da si ja svatat obvrskata okolu plakjanjeto na članarinata kako nie ne bi gubele vreme okolu ovoj problem, tuku bi se zanimavale so drugi považni raboti od koi ke imame korist site. Mislam deka od zaednički interes e za site nas ova Društvo i ponatamu, ne samo da postoi tuku i da ja razviva svojata dejnost vrz problemite koi se podednavo značajni za site nas. Zatoa neophodno e site da členuvame vo negož i sekoj vo okvirot na svoite možnosti da doprinesuva za istoto.

Na krajot bi možela da kažam deka sega veke raspola-game so izvesni iskustva i se nađevam deka ponatamu pouspešno ke rabotime i kako takvi ke se afirmirame i nadvor od granici-te na našata Republika.

Греш сержиса на друштвото
Илијдаревс

Лиза Кошуланска-Герасимовска и
 Јорданка Златковиќ-Јордановска,
 Крушево 1975 година

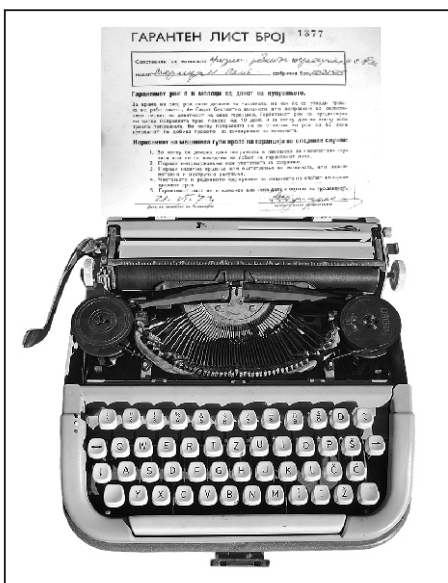
Втор ред, од десно кон лево: Ика Наумовска,
 Васка Весова, Зоја Панова, Николина Тупарева,
 Евгенула Бошковска и Фула Божинова,
 Крушево, хотел Панорама, 1975 година

Димитрија Матески, физиотерапевт - ЗФМР
 Стручен собир, Охрид 21.09.1983 година

Работна терапија, (од десно кон лево)
 Соња Богоевска, Даница Настевска
 и Ристо Бабушковски, Битола 1990 година

Прва купена машина за пишување
 на Здружението, 21.06.1973 година

Наставникот по физкултура Јован Јовановски
 со своите рекреативци, 25.04. 1975, ЗФМР-Скопје

Јана Ванковска,
претседател на медицински сестри
за рехабилитација, Охрид 1975 година

Физио и работни терапевти од Завод за рехабилитација
Прв од лево, Коце Неделковски (седи),
Скопје 15.03 1987 година

Од лево кон десно: Сузе Теновска, Маријана Јакимовска,
Зорица Цекова, Мирјана Димковска, Нада Сениќ,
Лилјана Стојковиќ, Горан Саневски, Прилеп 1998 година

Работен терапевт
Олгица Галазова-Петрушева
Завод за рехабилитација 1995 година

Физио и работни терапевти од Завод за рехабилитација:
Атиџе Феревска, Ружа Рангелова, Цветанка Митевска,
Десанка Пеневска, Цветанка Јанкуловска, Скопје 2000 година

Тажната на човековото
битие не е во тоа да живее,
туку зошто живее.

Ф.М. Достоевски

Татко на кинезиотејпинг, Кензо Касе.
Прв организиран курс по кинезиотејпинг,
Скопје 2005 година

Со Проф. д-р Јовица Угриновски.
Стручен семинар, Охрид 2005 година

Колеги од физикална терапија, Прилеп 2009 година

Десанка Чалоска, Зорица Стефановска и
Јасна Гаврилоска, Св.Еразмо, Охрид 2012 година

Нада Сениќ, Атице Феревска, Ленче Николовска,
Раде Вучиќ - Охрид 1985, Мајски средби

Виш физиотерапевт Соња Јордановска,
Св. Еразмо, Охрид 2012 година

viši ft **Nada Senić**, Dipl.defektolog,

FIZIOTERAPEUTI NA OVIM PROSTORIMA I U SVETU

Nada Senić, rođena 1941. godine u Nikšiću, diplomirala na VMŠ Beograd, odseku fizioterapeuta, i na Defektološkom fakultetu. Radila u zavodu za RHB "Dr. Miroslav Zotović", KBC Bežanijska Kosa, a od 1981. godine u VMŠ Beograd kao nastavnik na predmetima kineziologija i kineziterapija. Autor je većeg broja stručnih radova i tri knjige. Poslednji je predsednik Društva Fizioterapeuta Jugoslavije. Bila osnivač i urednik časopisa "Fizikalna Terapija". Penzionisana 2002. godine.

Ceo svet se sredinom prošlog veka suočio sa stravičnim posledicama drugog svetskog rata: ranjavanjima, velikim brojem invalida, nedostatkom sposobnih za obnovu porušenog i uništenog, sa siromaštvom i bolestima. Takvo stanje je iznedrilo nov, moderan koncept rehabilitacije u okviru programa Ujedinjenih nacija. Insistiralo se na što bržem oporavku i proceni očuvanih sposobnosti ranjenih i bolesnih, na njihovom usmeravanju ka osamostaljivanju i profesionalnom osposobljavanju, na smanjenju invaliditeta. Ovakav koncept je bila nova filozofija u zdravstvu i javnom mnenju. Zahtevala je novu organizaciju službe rehabilitacije i angažovanje velikog broja medicinskog i nemedicinskog kadra i njihovu obuku. Zakonskom regulativom ovaj pristup je nazirao uštede u socijalnim davanjima i višestruku društvenu korist.

Zahvaljujući razumevanju onih koji su odlučivali, entuzijazmu i istrajnosti dr. Miroslava Zotovića i njegovih timskih saradnika osnovan je 1952. godine Centar za rehabilitaciju u Beogradu, Sokobanjska 13. Prepoznatljivo ime bez obzira kako je ustanova za ovih 60 godina menjala zvaničan naziv. Koncept je zaživeo. Rehabilitacione ustanove su osnivane po svim republikama tadašnje Jugoslavije. Uporedo sa osnivanjem i organizacijom službe potreba za obučanim, školovanim kadrovima svih profila, svih timskih saradnika je postala imperativ.

Fizioterapeuti su bili vrlo značajna karika u realizaciji rehabilitacionih ciljeva i postupaka. Obrazovanje je početo u Saveznom insistutu za rehabilitaciju, sada Klinika za rehabilitaciju "Dr. Miroslav Zotović". Potreba za redovnim obrazovanjem, kao i potreba za profilskim organizovanjem je vrlo rano uočena, naglašena i kanalisala je aktivnosti fizioterapeuta od tih davnih vremena do danas.

Uporedo sa osnivanjem redovnih škola za obrazovanje fizioterapeuta i radnih terapeuta po svim republikama osnovana su i Društva fizioterapeuta i radnih terapeuta: u Sloveniji 1954, škola 1952; u Srbiji 1956, škola 1964; u Hrvatskoj 1956, škola 1968; u Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Crnoj Gori.

Potreba za boljom komunikacijom, unapređenjem struke, razmenom iskustava, kako u praksi tako i u obrazovanju je uslovlila osnivanje Saveza fizioterapeuta i radnih terapeuta Jugoslavije 6. Juna 1958. Godine. Prvi predsednik je bila koleginica Majda Kobal iz Slovenije. Predsedništvo društva se selilo "po ključu" iz republike u republiku.

Fizioterapeuti su delili sudbinu zemlje u kojoj su živeli. Imali su uspona i padova. Tako je nakon skupštine Društva u Beogradu 1988. godine rad Društva zamro.

Obnovljen je u okviru Saveza zdravstvenih radnika Jugoslavije, kao Društvo fizioterapeuta i radnih terapeuta Jugoslavije (Savezna Republika Jugoslavija). I tada je bilo teško pokrenuti ljude na aktivnosti. Upornošću, jasnom koncepcijom, angažovanjem kroz jak Savez zdravstvenih radnika Jugoslavije i kolega entuzijasta iz Društva fizioterapeuta i radnih terapeuta Srbije i Društva fizioterapeuta i radnih terapeuta Crne Gore, krenulo se napred. Radne grupe oko poslova obrazovanja, stručnih i strukovnih pitanja definisale su jasne ciljeve i na tome sa većim ili manjim uspehom radile.

Na tridesetogodišnjicu višeg obrazovanja u Srbiji 1995. godine pokrenut je časopis: "Fizikalna Terapija" (osnivač i odgovorni urednik Nada Senić) i tim putem se delovalo na bolju komunikaciju, informisanost i stručnu afirmaciju.

Slika 1. Prvi broj časopisa FT, Septembar 1995 god.

Predsednik Svetske konfederacije za fizikalnu terapiju (WCPT) profesor Dejvid Tiger, bio nam je gost u Beogradu oktobra 1996. godine. Priredili smo mu intezivan program obilaska rehabilitacionih ustanova, škola za fizioterapeute i razgovore sa fizioterapeutima i timskim saradnicima. Dobio je i poneo sa sobom pozitivne stručne i organizacione utiske, te nas je predložio za učlanjenje u WCPT, u maju 1999. godine u Jokohami. Desio nam se NATO pa iako smo se pripremali za odlazak i aktivno učešće na 13. kongresu, primljeni smo u odsustvu na 14. Generalnoj skupštini za punopravnog člana WCPT.

To je bio vrlo važan korak za nas. Intenzivirali smo komunikaciju sa kolegama iz inostranstva na njihovim kongresima i stručnim okupljanjima: Budimpešta, Helsinki, Rimini, Skoplje, Sofija, Bled, Barselona, Atina, Vankuver, Bejrut i dr. Upoznavali smo se strateškim dokumentima WCPT-a, prevodili ih, adaptirali našim uslovima i izdavali: etički kodeks, opis fizikalne terapije, standarde fizioterapeutske prakse i obrazovanja, opis poslova i drugo. Tako smo još jednom proverili da smo na dobrom putu, da su ciljevi koje promoviraju WCPT i naši, vrlo slični, skoro identični. Fizioterapeuti u svetu kao afirmisana struka i profilisana profesija su osetili potrebu ka organizovanom delovanju, pa su inicirali osnivanje Svetske konfederacije za fizikalnu terapiju (WCPT) 1951. godine. Bilo je to samo tri godine nakon osnivanja Svetske zdravstvene organizacije (1948. godine).

Osnovni cilj organizovanja fizioterapeuta je bio davati bazične smernice profesiji, kroz bolje kontakte i čvršće veze izmedju država članica i unutar same profesije. Danas je to moćna organizacija koja okuplja više od 350 000 fizioterapeuta sveta iz 106 država članica sa svih kontinenata. Vreme donosi novine i probleme koje treba prepoznati i prilagoditi im se. Suočavamo se sa razvojem novih tehnologija, napretkom nauke, promenom polja delovanja, produženjem životnog veka čoveka, novim bolestima i obolevanjima, značaju preventive od rođenja do duboke starosti, razvojem medicine, specijalističkih i subspecijalističkih grana, kontaktima sa vladama i zakonodavstvom, a u vezi obrazovanja i strukovnog statusa. Sve je više disciplina i stručnjaka u oblastima sličnim fizioterapiji, koje uz nejasne propise i politiku vlada zahtevaju ozbiljno angažovanje fizioterapeuta. WCPT pomaže državama članicama da sačuvaju, neguju i unapređuju profesiju. Uz politiku WCPT-a, strateška dokumenta koja su proverena i prihvaćena ne treba brinuti o budućnosti struke i mestu fizioterapije. Na kongresima WCPT-a, kongresima specijalizovanih grupa i podgrupa, kontinuirano se strateška dokumenta proveravaju, dopunjuju, inoviraju i prilagođavaju potrebama i zahtevima struke kao: detaljan opis fizikalne terapije, opis poslova, standardi prakse i obrazovanja,

bazičnog, kontinuiranog i specijalističkog, upoznavanje sa novim tehnologijama, tehnikama i metodama. Imperativ u poslu postaju istraživanja. Budućnost fizioterapeuta će sve više biti vezana za zajedničke projekte WCPT-a, a u skladu sa mogućnostima država članica. Optimalni standardi prakse i obrazovanja doprinose uspostavljanju lakše stručne komunikacije, međunarodno povezivanje, lakšu migraciju, što ide u prilog jačanju i afirmaciji profesije. Zahvaljujući internet komunikaciji stručne informacije postaju sve više zajedničko bogatstvo, ili su bar podsticaj za bavljenje strukom. Internet komunikacija otvara novo poglavlje u struci, čije efekte još uvek ne možemo u potpunosti sagledati. Mladi će brže i sigurnije stati uz rame sa kolegama u svetu. Posao fizioterapeuta se bazira na veštinama i teorijskim osnovama, pa će kompatibilni programi obrazovanja omogućiti lakšu komunikaciju i kvalitetno prenošenje i usvajanje veština. Biće to daleko efikasnije od samo obrazovanja na šta smo, bar mi, bili prinuđeni (ratovi, siromaštvo, izolacija). Danas na prostoru bivše Jugoslavije u novonastalim nezavisnim državama fizioterapeuti, stremeći boljem i kvalitetnijem, su organizovani u Društva fizioterapeuta svojih država. Članice WCPT-a su Srbija, Crna Gora, Slovenija i Hrvatska. U skladu sa Bolonjskim procesom obrazovanja u svim državama imamo visoke škole ili fakultete za fizioterapeute. Društva izdaju i svoje časopise kao stručna edukativna i informativna glasila. Škole, Društva i časopisi imaju i svoje sajtove. Fizioterapeuti deluju i kroz komore fizioterapeuta ili zdravstvenih radnika. Neko će reći da se za oko 60 godina moglo više kvalitetnije i organizovanije. Fizioterapeuti su delili sudbinu naroda i države. Profesionalno i u najtežim prilikama, bili su uz svoje pacijente i brinuli o svojim porodicama. Sačuvali su svoj ljudski i profesionalni integritet. Vreme koje dolazi očekuju sigurniji i spremniji za izazove koje život donosi. Ciljevi su jasno definisani, a budućnost će zavisiti od **ličnog i kolektivnog angažovanja** ka boljem i kvalitetnijem. Srećno! Obaveštavajte se preko svojih časopisa, sajtova Društava fizioterapeuta, škola, i naravno www.wcpt.org

ИНКОНТИНЕНЦИЈА

- диригент на животниот ритам ДА или НЕ -

Причини за појава на ИНКОНТИНЕНЦИЈА се:

- Ослабната мускулатура на карличното дно заради породување, прекумерна тежина, претходни оперативни зафати;
- Менопауза;
- Оштетување на нервите кои ја контролираат моторната функција на бешиката, настанато при сообраќајни незгоди со повреда на р'бетниот мозок;
- Некои лекови: седативи, антихипертензивни, хормони, и др.;
- Опстипација;
- Хронични воспалувања на долен уринарен систем.

Постојат четири основни типови на инконтиненција: стресна, од преполнетост на мочен меур, ургентна и рефлексна.

Лекувањето во сите случаеви започнува со вежби за мускулатурата на карличното дно, а по потреба урологот вклучува одредена терапија.

Во меѓувреме ние Ви го нудиме најдоброто можно решение за Вашиот проблем - програмата специјално произведена за контрола при инконтиненција како кај жените така и кај мажите.

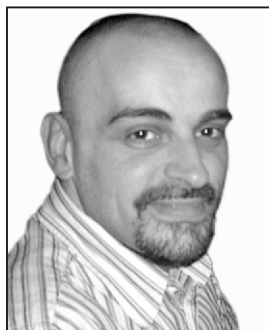
Користејќи ги производите од оваа програма решавате два проблема истовремено:

Добивате потполна заштита при неконтролираното подмочнување и спречувате ширење на непријатна миризба, лесна, средна и тешка.

BAUERFEIND

Jasmin Avdović, okupacioni terapeut
Mirjana Dujmović, viši fizioterapeut

**FIZIOTERAPIJA U BiH
KROZ ISTORIJU**

Bosna i Hercegovina se nalazi na središnjem dijelu dinarskog masiva koji je kao produžetak alpskog masiva nastao sudaranjem afričke i europske kontinentalne ploče. Smještena u samom središtu te tektonske aktivnosti BiH je značajno trusno područje koje obiluje geotermalnim aktivnostima. Nepregledne šume i sam položaj na klimatskom raskršću Europe, Bosni i Hercegovini, u većem njenom dijelu, obezbjeđuju neiscrpane hidropotencijale i još nepotpuno mapirano bogatstvo podzemnih voda. Tektonska aktivnost i velike količine voda, poklonili su Bosni i Hercegovini obilje geotermalnih izvora od kojih je većina aktivna tokom cijele godine. Sumporni, i izvori bogati radonom, ali i drugim elementima, nalaze se skoro ravnomjerno rasprostranjeni po cijeloj BiH, te su još od neolitika postali mjesta obožavanja i okupljanja, a najčešće i mjesta za podizanje prvih naseobina na tlu BiH.

Prvi dokazi o planiranoj eksploataciji ovakvih izvorišta su iz doba rimskih osvajanja na tlu BiH koji su brzo prepoznali i počeli koristiti blagodeti ovakvih izvorišta. Rimljani, u čijem kulturnom nasljeđu i identitetu u srži leže javna kupatila, napravili su javna kupatila i banje u kojima se voda nije morala grijati kao u drugim mjestima, a to je tada predstavljalo vrlo skupu investiciju u smislu održavanja takvih kupatila. Pored već postojećih termalnih banja po sjevernoj Italiji, banje na teritoriju BiH su, u okviru rimske imperije, postale mjesta opuštanja i liječenja dostupna rimskoj vlasteli.

Slika 1. Mozaik na dnu bazena iz rimskog perioda

Raspadom zapadnog rimskog carstva u cijeloj Evropi, pa i na tlu BiH, započinje dugotrajni period turbulentnih i ratovima karakterisanim odnosima, dijelom Europske

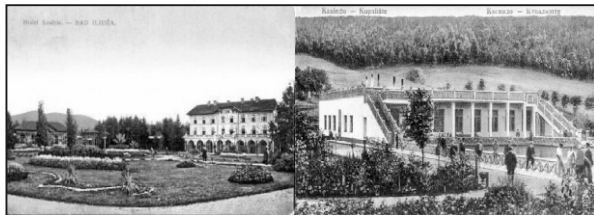
istorije poznat pod imenom srednji vijek, tokom kojega javna kupatila, kao i sve ostale napredne ili po tadašnjim naučnim saznanjima pozitivne navike padaju u zaborav. Srednjovjekovna kraljevina Bosna je zvanično 1464 godine pala pod vlast osmanskog sultanata, koji je ubrzo počeo nametati svoje običaje i kulturne vrijednosti. Nakon petnaest vijekova tokom kojih su geotermalni izvori u BiH bili zaboravljeni, osmanlije počinju graditi hamame i obična javna kupatila oko kojih se nerijetko pojavljuju i stalna naselja. Prvi tragovi aktivnosti koje bi ličile na preteče današnje fizioterapije u BiH potiču baš iz ovoga perioda, jer su osmanlije u hamamima obavezno prakticali razne oblike pilinga tijela i masaže, koji su preneseni i na domaće stanovništvo. Osim navedenog oblika masaže i pilinga tokom pet vijekova osmanske vladavine u BiH se nije mnogo toga promijenilo, a što bi bilo nazvano pretečom fizioterapije.

Slika 2. Prikaz hamama iz osmanskog perioda pored Sarajeva

Berlinskim kongresom iz 1878, Austro-Ugarska je dobila mandat da okupira Bosnu i Hercegovinu, kao naknadu za gubitke nastale odustajanjem od teritorijalnih zahtjeva prema Lombardiji, Furlaniji i Veneciji. Tokom avgusta iste godine Austro-Ugarska je proglasila aneksiju Bosne i Hercegovine, te izvršila vojnu okupaciju cijele BiH. Bosna i Hercegovina je tada postala centar interesa Habsburških ulaganja u infrastrukturu BiH koja se koristila za izvoz rudnog i šumskog blaga iz novo osvojene provincije u centre moći monarhije. Ipak, monarhija nije mogla a da ne primijeti geotermalno blago BiH, koje nisu mogli poput šume i rudnog blaga odnijeti u Budim ili Beč. Sarajevo je tada postalo zvanično najveće gradilište u Evropi, a pored samog grada monarhija je uložila ogromno bogatstvo u cijeli kompleks novoizgrađenih hotela i novoizgrađenu banju poznatu pod nazivom Ilidža. Ilidža je naziv koji proizilazi iz turske riječi "iladz=lijek", te pored sarajevske postoje istoimene banje u Sanskom Mostu, Gradačcu i mnogim drugim mjestima. Pored navedenih, u Mostaru je 1882. sagrađen objekat u sklopu hotela Neretva, a renoviran

i ponovo otvoren kao zaseban objekat 03. 06. 1914. godine, prvi na ovim prostorima sa zatvorenim bazenom, saunom i masažama mirisnim uljima.

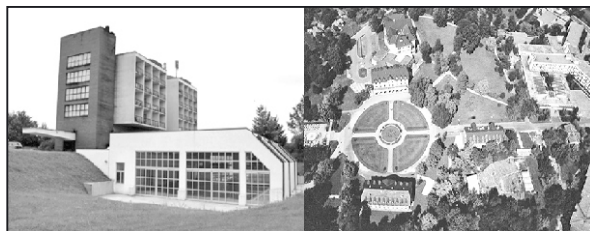
Slika 3. Austro-Ungarska monarhija je izgradila i nova lječilišta (slika levo Ilidža, slika desno Kasindol, pored Sarajeva).

Za vrijeme Austro-Ungarske vladavine se prvi put pojavljuju stalno zaposleni zdravstveno educirani radnici koji unutar ovih banja i lječilišta počinju pružati usluge iz domena fizioterapije, koja je tada doživjela pravi procvat u BiH. Mnogi članovi Habsburške familije, ali i drugi članovi kraljevskih porodica su dolazili u Austro-Ungarske banje u BiH kao gosti monarhije koristeći BiH kao mjesto odmora ili liječenja od reumatizma, steriliteta i drugih oboljenja. Ova lječilišta su koristili svi koji su imali sredstva da plate njihove usluge bilo da se radi o domaćem stanovništvu ili onima koji dolaze iz drugih dijelova monarhije ili Evrope, što je ubrzalo razvoj svijesti o potrebi takvog liječenja i samoga shvatanja značaja fizioterapijskih procedura koje su se tu pružale. Banje i lječilišta koja su tada postojali u BiH su nastavila sa svojim djelatnostima, ali se u tom periodu u njih nije nikako ulagalo, tako da se po obimu i kvalitetu usluga proces nije promijenio jod od njihovog otvaranja za vrijeme Austro-Ugarske vladavine. Početkom I svjetskog rata dolazi do značajnog stagniranja u razvoju fizioterapije u BiH, a slika postaje još gorom u periodu između dva svjetska rata. Tokom perioda Kraljevine SHS, a potom Kraljevine Jugoslavije, Bosna i Hercegovina prestaje postojati kao geopolitička tvorevina unutar Kraljevine, gdje Sarajevo gubi status glavnog grada i centra političke i ekonomske moći. Bosna i Hercegovina gubi mogućnost planiranja razvoja svojih potencijala na jedinstvenom području.

Slika 4. Austro-Ugarska sumporna fontana

Krajem II svjetskog rata Bosna i Hercegovina postaje ponovno jedinstvena i ravnopravna geopolitička tvorevina u SFRJ, sa svim pratećim institucijama koje sada opet okreću svoj interes u razvoj i napredak zajednice na lokalnom nivou. Banjska lječilišta se obnavljaju ali i otvaraju nova, tako da su vrlo brzo otvorene novoizgrađene banje u Sarajevu, Fojnici, Višegradu, Banja Luci, Srebrenici, Olovu, Sanskom Mostu, Gradačcu, Tešnju i mnogim drugim mjestima.

Slika 5. Levo, banja Ilidža - Gradačac, desno, kompleks hotela u blizini termalnog izvorišta, Ilidža - Sarajevo

Bosna i Hercegovina, sa ukupnom površinom od 51.129 km², je po broju banjskih lječilišta na ukupnu površinu najbogatija u Evropi. U tim lječilištima su radili obučeni zdravstveni profesionalci koji su iz godine u godinu pružali sve kvalitetnije usluge fizioterapije, a u njihovo znanje se ulagalo i sistemski tako što je osoblje često bilo educirano pomoću raznih seminara i kurseva iz pojedinih oblasti. Centar aktivnosti fizioterapijske djelatnosti za BiH i njenog razvoja postaje novootvoreni Institut za fizikalnu terapiju i rehabilitaciju u Sarajevu, ali to nije bila jedina ustanova koja je njegovala i unaprijeđivala našu struku. 1946. godine u Sarajevu je počela sa radom i medicinska škola, ali prije 1986. u njoj se nije proizvodio fizioterapeutski kadar. Fizioterapiju su često u tim lječilištima pružali fizioterapeuti iz tadašnje Čehoslovačke i drugih država istočne Evrope koje su imale već utemeljen smjer fizioterapeuta, a i oni koji su završili obrazovanje u Zagrebu ili Beogradu, u kojima su prije Sarajeva uvedeni smjerovi za fizioterapeute. Odlukom Savjeta Medicinskog fakulteta u Sarajevu, osniva se i Viša medicinska škola u Sarajevu, a od 1982. se uvodi i smjer za fizioterapeute, čime BiH dobija prve više fizioterapeutske tehničare na svojoj teritoriji. Tokom 2008. godine Visoka zdravstvena škola u Sarajevu je preimenovana u Javnu ustanovu „Fakultet zdravstvenih studija“ u Sarajevu, čime se fizioterapija u BiH stavlja na univerzitetski nivo obrazovanja, a studenti koji završe obrazovanje dobijaju naziv diplomiranog fizioterapeuta.

Od 1986. počinje pravi procvat fizioterapije u BiH, gdje se permanentno radilo na poboljšanju usluga i kvaliteti znanja uposlenih. Osnovano je i udruženje fizioterapeuta SR BiH koje je postojalo sve do 1991. godine.

Bosna i Hercegovina u oktobru 1991. godine proglašava nezavisnost, a u februaru 1992., nakon referendum se zvanično odvaja od Jugoslavije. Ono što je uslijedilo je skoro četiri godine neizrecivo brutalnog rata u kojem je uništena skoro cijela infrastruktura BiH, dok su mnogi gradovi doživjeli razaranja ravna savezničkim bombardovanjima Njemačke u II svjetskom ratu.

Slika 6. Sarajevo u momentu završetka rata 1995 godine.

Tokom rata je u BiH, koja je 1991. imala ukupno 4. 600 000 stanovnika, stradalo preko 200 000 ljudi od kojih je 17 000 djece izmedju 0 i 14 godina starosti, broj ranjenih je premašio pola milijuna dok je broj izbjeglica i raseljenih preko million. Ogroman broj osoba sa trajnim oblikom invaliditeta kao direktnom poslijedicom ranjavanja je zahtijevao veliku promijenu u organizaciji fizioterapije kao oblika usluge, jer klinicki centri, bolnice i banjska lječilišta koja su do tada postojala, a koja su preživjela ratna stradanja nisu bila u mogućnosti odgovoriti na ogromnu potrebu za tim oblikom usluga.

Prostelne eksplozivne povrede izazvane snajperskim i drugim vatrenim oružjem su bile dosta zastupljene ali najčešće su ipak bile povrede izazvane gelerima granata koje su nanosile višestruke vrste oštećenja. Istovremeno treba naglasiti kada su u pitanju geleri svaka od tih povreda trajnog karaktera jer kada geleri prođu kroz tijelo oni sa sobom odnesu cijelokupno tkivo sa kojime dođu u kontakt (povrede koštanomišičnog sistema, perifernih nerava i vaskularnog sistema).

Rekonstruktivna i plastična hirurgija je tada zadnji vid hirurške pomoći. Ona se najčešće zasnivala samo na zadovoljavanju estetske a ne i funkcionalne norme jer nervi se nikako ne mogu regenerisati u tom obimu u kojem su bile te povrede. Druge povrede po zastupljenosti su bile traumatske amputacije izazvane upravo istim efektom sakaćenja koje izazivaju geleri granata. Tačne podatke za cijelu BiH nepostoje ali grad Sarajevo na 450 000 stanovnika ima preko 50 000 osoba sa trajnim invaliditetom kao direktnom poslijedicom ranjavanja. Navedena cifra od 50 000 je samo za civilno stanovništvo jer ukupan broj ranjenih i poginulih boraca nikada nije niti će u skorije vrijeme biti objavljen.

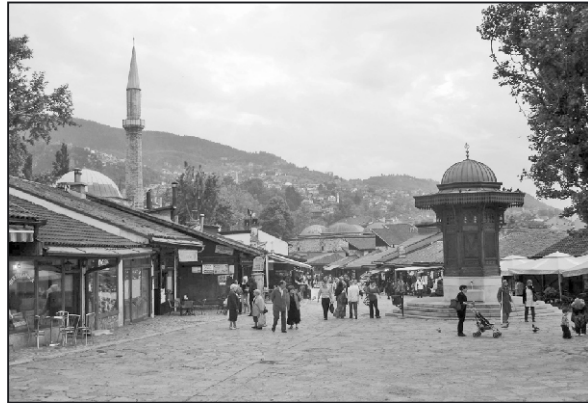

Slika 7. Mnoga lječilišta su djelila sudbinu gradova u kojima su bila smještena. Institut za fizikalnu terapiju i rehabilitaciju u Sarajevu po završetku rata 1995.

Pocetkom 1997. godine je, u saradnji sa Queen's Univerzitetom u Kanadi i njihovim odjelom za razvoj rehabilitacije u zajednici na području Federacije BiH, otvoreno 38 centara rehabilitacije u zajednici koji većinski djeluju u okviru lokalnih domova zdravlja. Tim potezom je po prvi put u istoriji fizioterapije na tlu cijele bivše Jugoslavije, u Bosni i Hercegovini fizioterapija stavljena u primarnu zdravstvenu zastitu. Zaposlen je veliki broj fizioterapeuta, a otvorene su i nove škole koje su proizvodile naš kadar.

Činom sklapanja Dayton-skog mirovnog ugovora, u Bosni i Hercegovini je zaustavljen rat koji je zabilježen kao najgori vojni sukob na tlu Evrope poslije II svjetskog rata. Bosna i Hercegovina postaje država podjeljena na dva entiteta i jedan distrikt, od kojih svaki za sebe imaju sve ovlasti države osim ministarstava vanjskih poslova i svoje vojske.

U takvom okruženju nepovjerenja i ustavnih prepreka za jedinstvo fizioterapeuta na teritoriju cijele Bosne i Hercegovine je bilo teško istaći interese struke ispred interesa novih geopolitičkih okvira u BiH. Bosna i Hercegovina je imala jedinstveno udruženje fizioterapeuta prije raspada bivše Jugoslavije, koje je, nepunu godinu pred sukobe u BiH, izmjesteno iz Mostara u Banja Luku. Banja Luka je postala glavni grad Republike Srpske, a udruženje je preimenovano u Udruženje fizio i radnih terapeuta Republike Srpske. Federacija BiH kao drugi entitet u BiH podjeljena na deset kantona ostaje bez bilo kakve strukovne organizacije od 1995. godine kada je rat završen pa sve do februara 2009 godine.

Slika 8. Sarajevo poslije rata

Nakon pet propalih pokušaja da se na teritoriju Federacije BiH oformi strukovna organizacija za fizioterapiju, te 2009. godine su se desile dvije prijelomne stvari zbog kojih je uspjeh bio zagarantovan. Prva od njih je da su se na području cijele Federacije BiH umrežile osobe iz fizioterapijske struke koje su sve druge interese, osim interesa struke stavile u drugi plan.

Tada se stvara mreža poznanstava i mreža lobiranja pomoću koje se svim fizioterapeutima u Federaciji BiH, dostavljaju dokumenti od važnosti za struku i formiranje Udruženja/Udruge za fizioterapiju Federacije BiH (UFFBiH). Druga i mnogo bitnija, je da se postigla kritična masa kolegica /kolega nezadovoljnih trenutnim stanjem struke u cijeloj državi, koji su podržali aktivnosti radne grupe i postali članovi novog udruženja/udruge.

Proces od dana kada je ideja stvorena do dana osnivačke skupštine je trajao samo 62 dana a zahvaljujući komunikacijskim i organizacijskim sposobnostima članova radne grupe.

Dana 07.02.2009. godine u Sarajevu se održava sjednica osnivačke Skupštine kojoj prisustvuje ukupno 89 predstavnika iz svih deset kantona Federacije BiH. UFFBiH je za vrijeme svog prvog mandata zadao cilj organiziranja 5 međunarodnih seminara na području Federacije BiH, od kojih će svaki biti organizovan u gradu sjedištu svake od 5 regionalnih poslovnica koliko UFFBiH ima. Postavljen je cilj izrade prijedloga Zakona o fizioterapijskoj djelatnosti, koji će biti usvojen na nivou Federacije BiH, usvajanje i implementacija standarda u fizioterapiji, organizacija kurseva/tečajeva u skladu sa interesima i potrebama članstva. U periodu od samo 18 mjeseci UFFBiH je uspostavio funkcionalne poslovnice/podružnice koje sadrže po 20% od ukupnog broja članstva unutar UFFBiH.

Izrađen je prijedlog Zakona o fizioterapijskoj djelatnosti, koji, po završetku javne rasprave treba biti dostavljen na proceduru usvajanja; po čijem završetku će mnoga neriješena pitanja ili problemi fizioterapeuta u F BiH biti prevaziđeni.

Uspješno je organizovano ukupno 6 tematskih međunarodnih seminara sa međunarodnim učešćem koji su, po definiciji "tematski", predstavljali veliku odgovornost i organizacijski teret za UFFBiH.

Uspješno su organizovana 3 kursa/tečaja (Kinezitejpinga, Manualne limfne drenaže, Manualne terapije), izrađeni su i usvojeni Standardi u fizioterapijskoj praksi, koji su, od strane federalnog ministra zdravstva odobreni uz pohvalu za aktivnosti na promociji, unaprijeđenju i zaštiti struke koju radi UFFBiH.

Izrađena je brošura izuzetno visoke informativne i publikacijske kvalitete o fizioterapiji koja je distribuirana na cijelu teritoriju F BiH, kao i nekoliko letaka o fizioterapiji i UFFBiH kao organizaciji.

UFFBiH je jedan od osnivača Komore diplomiranih zdravstvenih inženjera F BiH, čiji članovi su trenutno i diplomirani fizioterapeuti iz F BiH, a do osnivanja jedinstvene komore za fizioterapiju.

Naša organizacija saraduje sa svim nivoima vlasti u F BiH, kao i sa Komorom diplomiranih sestara i tehničara F BiH, Komorom diplomiranih zdravstvenih inženjera F BiH, kantonalnim komorama zdravstvenih radnika i mnogim drugim vladinim i ne vladinim organizacijama te poslovnim partnerima.

Moramo naglasiti da UFFBiH u prve 4 godine postojanja, kvantitetom i kvalitetom svojih aktivnosti u mnogome prednjači u poređenju sa sličnim organizacijama zdravstvene orijentacije u cijelom ex-YU regionu.

UFFBiH je, pored navedenih aktivnosti, učestvovao u pregovorima o stvaranju jedinstvene asocijacije za fizioterapiju na nivou cijele Bosne i Hercegovine, ali trenutna politička situacija u državi još ne dozvoljava da se strukovni interesi zastupaju bez političkih pitanja na nivou države BiH.

Iako pregovori nisu urodili plodom, UFFBiH ima dobru strukovnu saradnja sa Udruženjem fizio i radnih terapeuta Republike Srpske, ali sa Društvom profesionalnih terapeuta Republike Makedonije, Društvom fizioterapeuta republike Srbije, Hrvatskom Komorom fizioterapeuta, WCPT i WHO.

PRVI KONGRES FIZIOTERAPEUTA BIH Hotel "Hollywood", Sarajevo, 3-6.10.2013 FIZIOTERAPIJA - TO SMO MI

Poštovane kolegice i kolege!

Sa zadovoljstvom Vas pozivamo na I Kongres fizioterapeuta Bosne i Hercegovine u organizaciji Udruzenja/Udruge za fizioterapiju Federaciji Bosne i Hercegovine (UFFBiH), koji ce se odrzati od 03-06.10.2013, u Neumu pod motom "Fizioterapija – To smo mi"

Naša namjera je da ovaj Kongres omogući usvajanje novih saznanja iz određenih oblasti u fizioterapiji, razmjenu iskustava, zajedničku evaluaciju i stavove u primjeni novih dijagnostičkih metoda i terapijskih postupaka.

Zelimo napomenuti da ce se ovaj Kongres odrzati u Neumu, i samim tim omoguciti ugodne trenutke za druženje, zabavu i zanimljiv izlet, pored sudjelovanja u radu Kongresa.

Vjerujemo da ce ovaj Kongres uspjeti da opravda svoj moto i pokazati da smo mi fizioterapeuti jedan **neizostavni** dio rehabilitacije, te tako doprinijeti boljem razumijevanju i promociji same struke na naše zadovoljstvo i zadovoljstvo naših pacijenata .

Napminjemo da ce konres biti bodovan od strane Društva Fizioterapeuta Srbije, Hrvatske Komore Fizioterapeuta i Komore Diplomiranih Zdravstvenih Inzinjera Svih Profila Federacije BIH

Pozivamo vas da svojim prisustvom uveličate naš kongres.

Dobro došli u Neum!

Predsjednik odbora za obrazovanje i usavršavanje
Damir Operhal

МЕЃУНАРОДЕН КОНГРЕС НА
ФИЗИОТЕРАПЕВТИ - ВАРАЖДИН
7-10.06.2012

На покана на Хрватскиот збор на физиотерапевти на Хрватска, Здружението на професионални физиотерапевти за првпат беше учесник на еден ваков собир од голема важност и под покровителство на претседателот на Хрватска проф. д-р Иво Јосиповиќ. Морам да признам дека ваква поддршка од највисок политички врв е ретка прилика и чест. Длабоко верувам дека нашите колеги тоа го заслужуваат како што може и да се забележи од нивната активност и високо ниво на делување во физио-терапијата. Нашите колеги од Здружението се претставија пред пошироката физиотерапевтска јавност со неколку теми. Целиот настан за нас беше реален предизвик и големо искуство.

Конгресот го посетија терапевти од многу земји од Европа и светот: Канада, Германија, Србија, Македонија, Босна и Херцеговина, САД, Словенија, Италија и многу други. На отворањето на конгресот, според стариот закон на Вараждинската жупанија, моравме да дадеме заклетва дека со радост и среќа влегуваме во нивниот убав град. Дури потоа, Конгресот можеше да биде свечено отворен. Претставувањето на тематските содржини го покажа организацискиот дострел и критериум на колегите од Хрватска. На високо ниво и по редослед беа презентирани теми кои со својата занимливост и едноставност ја оправдуваа целта зашто требаше да се биде дел од тоа. Нашите членови од страна на организацискиот одбор на Конгресот беа вклучени во работното претседателство, Стручно научниот одбор и организацискиот одбор.

Морам да кажам дека посетеноста беше на завидно ниво. Позитивната атмосфера придонесуваше времето да биде кратко за сите работи кои сакавме да ги направиме. Занимлива беше дискусијата за високото образование и неговите дострели, можности, перспективи и реални тенденции во физиотерапијата во Хрватска, Европа и надвор од неа.

Домаќините за таа пригода организираа тркалезна маса со по еден претставник од секоја земја од регионот. Се дебатираше за многу недоразбирања, погрешни толкувања на законите за високо образование, образовниот систем во Хрватска, Македонија, Словенија, Босна и Херцеговина, Србија и во Европската Унија. Бурна, но добро аргументирана дискусија се отвори за образовниот систем во Загреб и Ријека. Колегите беа незадоволни од доцнењето на Загреб со реформите. Тоа беше главна тема за дебатата која модераторот Антун Јуриниќ се обиде да ги канализира сите одговори на првите луѓе задолжени за едукација на физиотерапевтите. Ријека отвори четиригодишни студии со степен повеќе од Загреб. Сите довчерашни колеги од Загребската школа ќе мораат да го продолжат школувањето во Ријека. Зошто се случуваат такви работи, дали и ние во Македонија би се запрашале, кога знаеме дека нешто слично е и ситуацијата тука кај нас. Едноставно, балкански синдром на работи кои се дуплираат. Наместо да се мултиплицираат образовните достигнувања според примерот на западните развиени земји или поточно земјите каде што четиригодишниот систем за едукација на физиотерапевти е позитивен дострел, на Балканот сеуште се полемизира околу тоа прашање. Како и да е, претседателот Антун Јуриниќ и неговите колеги и организацискиот одбор навистина без грешка и со голема професионалност го одработија Конгресот во Вараждин. Честитки до организацискиот одбор, до Здружението на Хрватскиот збор и претседателот Антун Јуриниќ и им посакуваме уште вакви големи и професионални Конгреси.

РАЗВОЈ НА ФИЗИОТЕРАПИЈА
ВО СВЕТСКИ РАМКИ

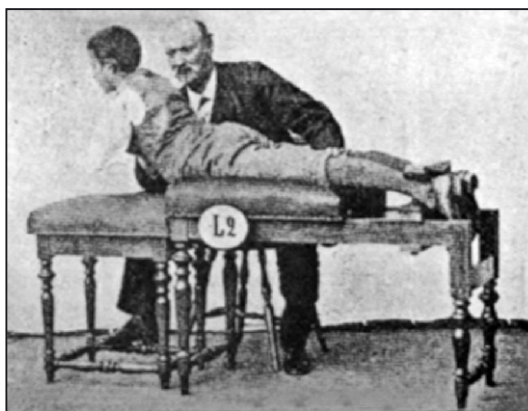

Горан Саневски
дипл. физиотерапевт

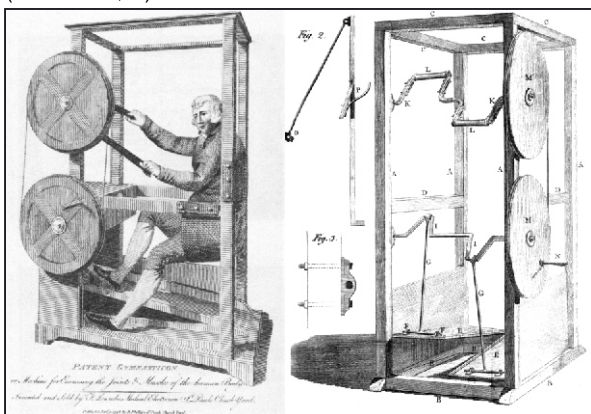
Завод за физикална медицина и рехабилитација,
Скопје, Р. Македонија

Уште во времето на Хипократ се применувала масажа а со тоа започнала и историјата на физиотерапијата. Праксата на физиотерапијата еволуирала низ вековите од најраните форми до сегашниот комплексен систем на лекување. Во 460 година п.н.е. Хектор применувал еден вид на физиотерапија наречен хидротерапија, или водна терапија. Професионалците го применуваат овој вид терапија и денес, иако сега е специјализирана за секој вид на болести. По развивањето на ортопедијата во 18 век, биле направени машини како што е Гимнастиконот за третман на гихт и слични заболувања со систематско вежбање на зглобовите кои се поедноставни верзии на справите во современата физикалната медицина. (Слика 1 а,б.)

Шведскиот збор за физиотерапевт е *sjukgymnast* (некој што се бави со гимнастика заради болни). Во 1887 година физиотерапевтите добиле официјална регистрација од шведскиот национален одбор за здравје и социјална грижа. (Слика 3)

Слика 3. Вежби на stomak

Слика 1а

Слика 1б

Најраното документирано потекло на денешната физикална терапија како професионална група датира од времето на Пер Хенрик Линг, таткото на шведската гимнастика, кој го основал кралскиот централен институт за гимнастика во 1813 година за масажа, манипулација и вежби. (Слика 2)

Слика 2. Пер Хенрик Линг, шведски физиотерапевт, основоположник и учител на медицинската гимнастика

Во 1894 година четири медицински сестри во Велика Британија го формирале Друштвото за физикална терапија (Chartered Society of Physiotherapy) и тогаш Велика Британија ја признала физиотерапијата како специјализирана гранка на здравствена грижа, коешто било регулирано со повелба.

Во САД физикалната терапија започнала во 1914 година во Орегон каде што дипломците на Рид колеџ и Волтер Рид болницата се здобивале со звање помошник за реконструкција. Тоа всушност биле и првите физиотерапевти во Америка. Тие помошници за реконструкција биле медицински сестри со завршено фискултурно образование кои биле потребни за помош и рехабилитација во справувањето со разорувачките ефекти на многу ветерани од Првата светска војна.

Модерната физикална терапија била основана во Британија кон крајот на 19 век. Набрзо потоа, американските ортопеди-хирурзи почнале да ги третираат децата со попреченост и почнале да вработуваат жени со образование на полето на фискултурата, масажите и корективните вежби. Овие третмани биле применувани и промовирани понатаму за време на епидемијата на полио во 1916 година.

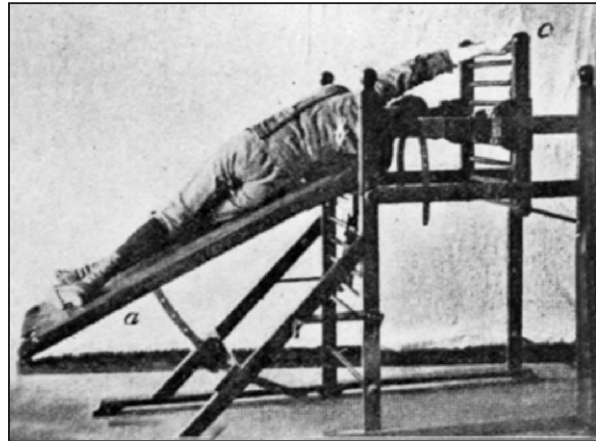
Во текот на првата светска војна жените биле ангажирани да работат и да им помагаат на повредените војници да ги вратат физичките функции, а полето на физикалната терапија било институционализирано. Во 1918 година, терминот „помошник за реконструкција“, се употребувал за лицата што практикувале физикална терапија. (Слика 4, 5а, 5б, 6)

Слика 4. Вежба во седечка положба

викана од специфичен медицински проблем. Во секој период, се развиваа различни клучни концепти, кои влијаеја на карактеристиките на праксата и техниките што се применуваа. Овие концепти, исто така, доведоа до значајна филозофска основа за праксата.

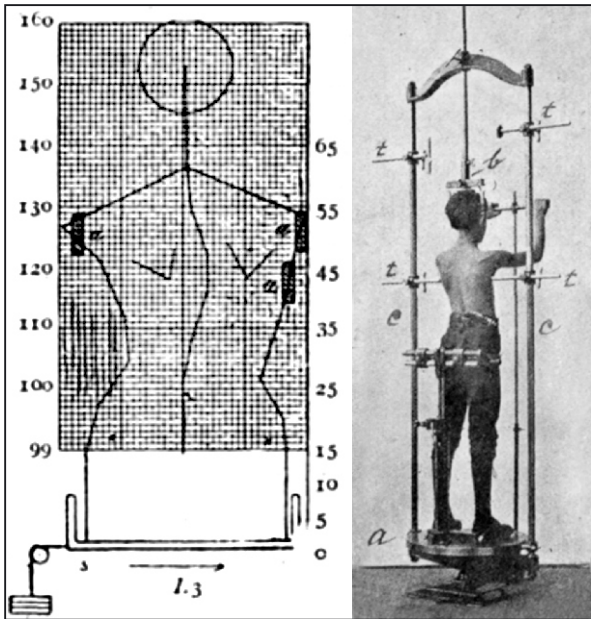

Слика 6. Вежба за истегнање

Истражувањето го катализираше развојот на физикалната терапија. Првото истражување во физикалната терапија било објавено во САД во март 1921 година во списанието „The PT Review“. Во истата година Мери Мекмилан го организираше здружението за физикална терапија (сегашното Американско здружение АПТА). Ова се почетоките на она што денес е American Physical Therapy Association -APTA.

I период: Фокус врз дисфункцијата на периферните невромускулни и мускулоскелетни системи

Првиот период го вклучува третманот на пациенти со дисфункција на периферниот невромускулен или мускулоскелетен систем како резултат на воени повреди и полиомиелитис. Мануелната проверка на мускулите за квантитативна оценка на невролошка и мускулна дисфункција беше клучна за одредувањето на улогата на ФТ во дијагнозата. Се изведуваа специфични тестови, од кои се добиваа информации со кои лекарот потоа ја формулираше дијагнозата и го дефинираше степенот на дисфункција. (Слика 7)

Слика 5а и 5б. Мерење на сколиоза

Повеќе од 40 години сме сведоци на еволуцијата на физикалната терапија (ФТ) од една техничка област во професионална дисциплина, чиј напредок продолжува да бара големи промени во применувањето на професијата. Во дваесеттиот век, фокусот на физикалната терапија може да се подели на три периоди. Во секој од нив, преовладуваше третманот на еден анатомски систем, којшто обично произлегуваше од појавата на некаква физичка попреченост предиз-

Слика 7. Вежби однење

Релативно јасната врска помеѓу губењето на мускулната функција и нарушувањето на движењето ја даваше насоката за третманот. Иако односот меѓу губењето на моторната единица и последиците од слабоста и губењето на обемот на движење беа дефинирани, постоеја недоразбирања околу најдобрите практики за лекување на пациентите со полиомиелитис, особено за време на акутната фаза на болеста. Во текот на оваа фаза, примарен фокус на третманот беше да се задржи опсегот на движење со вежби за истегнување и користење на протези.

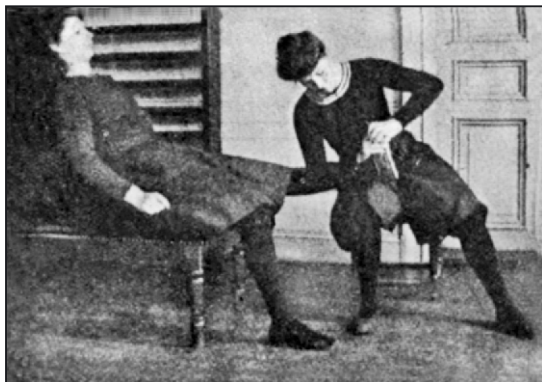
За време на фазата на опоравување, исто така беа важни вежбите наменети за зајакнување на мускулите што не беа погодени и на мускулите што се опоравуваа, како дел од управувањето со состојбата на пациентот. Најефективните третмани опфаќаа специфични вежби засновани врз резултатите од мануелниот мускулен тест. Овие информации исто така се користеа за да се препишат протези или други помагала и за да се одредат очекувањата за функционална изведба.

Прецизните вежби со внимателното испитување на секој мускул и неговите контракции беа клучни за оптималниот исход. Улогата на нервниот систем во активирањето на мускулите беше секако значајна, но сепак, комплексноста на неговата улога во регулирањето на движењето не беше веднаш очигледна кај пациентите со помала дисфункција на моторните неврони.

II период: Фокус врз дисфункцијата на централниот нервен систем

Со искоренувањето на полиомиелитисот, пациентите со мозочен удар, со повреда на главата или 'рбетниот мозок и со церебрална парализа станаа превалентна популација на пациенти што примаа ФТ. Бидејќи нарушувањата кај овие пациенти беа резултат на дисфункција на централниот нервен систем, претходните методи кои ги користеа физиотерапевтите веќе не беа применливи. Во текот на овој период, не беше позната специфичната патофизиологија на проблемите со движењето што произлегуваа од дисфункцијата на централниот нервен систем.

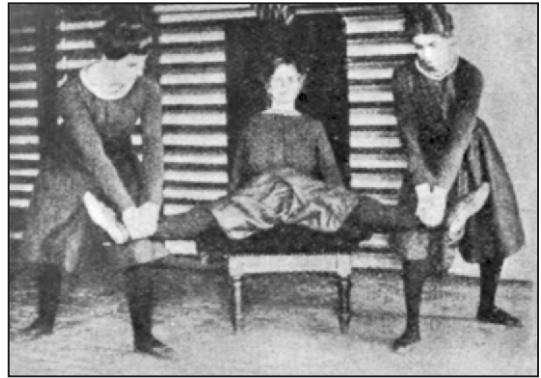
Методите на истегнување и зајакнување, кои се користеа во третманот на пациентите со полиомиелитис се сметаа за неприфатливи, затоа што се веруваше дека овие методи го зголемуваа спастицитетот на пациентот. (Слика 8)

Слика 8. Вежби за стапало и колено

Слично на тоа, мануелното мускулно тестирање не се сметаше за точен показател на изведбата на мускулите, бидејќи се веруваше дека спастицитетот го зголемува мускулниот одговор. Механизмите што придонесуваа за нарушувања кај пациентите со невролошка дисфункција не беа познати. Затоа, традиционалните методи на испитување и третирање кои се користеа во лечењето на пациентите со мускулоскелетна дисфункција не се сметаа за прифатливи. Отсуството на согласност околу основните механизми на парезата и соодветниот третман значеше дека не беа поставени конкретни насоки за лечење на пациентите со дисфункција на централ-

ниот нервен систем. Како резултат на тоа, беа развиени програми за третмани врз основа на искуствата и верувањата на лекарот. (Слика 9)

Слика 9. Вежби за колкови

Недостатокот на насоки, резултираше со строго индивидуални третмани. За жал, ова доведе до одредување на третмани засновани на лабаво поставени хипотези. Овој период исто така го промени односот дијагноза/третман. Медицинските дијагнози на болестите на централниот нервен систем не обезбедија насоки за ФТ третман за разлика од дијагнозата на полиомиелитисот каде основниот физиолошки проблем беше релативно добро разбран.

Физиотерапевтите бараа објаснувања за механизмите кои придонесуваа за нарушување на движењето, како што е евидентно од конференцијата NUSTEP во 1967 година, но како резултат на ограниченото знаење во тоа време, објаснувањата кои ги поддржуваат клиничките хипотези во поглед на механизмите на третманот беа нејасни и лесно доведуваа до погрешни заклучоци. За жал, механизмите на моторната контрола се сеуште недоволно разбрани, исто како и механизмите на патофизиологијата на нарушувањата на движењето поврзани со лезии на централниот нервен систем. Во текот на овој период стана јасно дека регулаторната функција на нервниот систем е од суштинско значење за движењето.

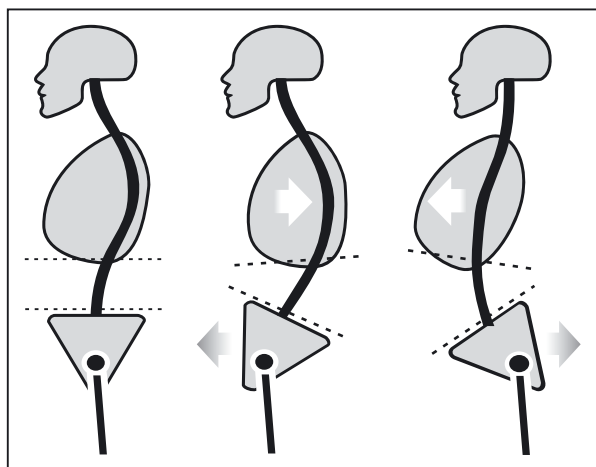
III период: Фокус врз дисфункција на зглобовите

Во 1980-тите години, физиотерапевтите, под влијание на физиотерапевтите од Австралија и Нов Зеланд, почнаа да користат техники за оцена и третман насочени првенствено кон функцијата на зглобовите како средство за лекување пациенти со мускулоскелетна болка. Овие техники бараа тестирање на дополнителните движења на зглобовите и бележење на одговори поврзани со болката. Овој вид на третман претставуваше отстапување од стандардот, со коешто се нагласи употребата на модалитети за ублажување на воспаленија и употребата на општи вежби за зајакнување на мускулите поврзани со погодениот сегмент. Некои терапевти, во тоа време, почнаа да користат клинички методи за кои се залагаше д-р Џејмс Сиријакс, за испитување на специфичните ткива кои се извори на болката. Претходно, лекарот го препишуваше третманот врз основа на дијагнозата. Иако поголемиот дел од препораки го упатуваа терапевтот да „оцени и третира“, особено кога проблемот се однесуваше на централниот нервен систем, за лекувањето на пациентите со мускулоскелетна болка често беа давани посебни упатства.

Така, кога терапевтите почнаа да ги испитуваат зглобовите за да го утврдат изворот на болката наместо да применуваат модалитети и да препишат општа програма за вежбање за да се подобри функцијата, дојде до значајна промена во праксата.

Оценувањето на дополнителните движења на зглобовите претставуваше филозофска промена во професијата. Фокусот на вниманието беше врз одредување на ограничувањето на мекото ткиво или на зглобовите како извори на дисфункција, наместо врз олеснување на болката со палијативни модалитети. Меѓутоа, бидејќи периартикуларните ткива и ограничените движења на зглобовите се сметаа за примарен проблем, не и се даваше големо значење на улогата што мускулите и моторната контрола ја имаат во причинување на дисфункцијата. Друго големо достигнување во текот на овој период е класификацијата на пациентите со нивно насочување да изведуваат движења на 'рбетот за да се одредат движењата кои се поврзани со болката. (Слика 10)

Слика 10. Движење на 'рбет

Фокус врз системот за движење

Во текот на последната деценија на минатиот век, пациентите со мускуло-скелетна болка станаа најголемата група на пациенти кои примаат ФТ. На тој начин, лекувањето на овие пациенти стана важно за професијата. Лекувањето што изолирано ги третира мускулните, невролошките или скелетните проблеми може да се смета само за некомплетно и несоодветно. Континуираната еволуција на ФТ бара движењето да остане во центарот на вниманието. Американската Асоцијација за физикална терапија усвои филозофска изјава во која јасно се наведува дека дисфункцијата на движењето е основниот проблем на кој треба да се обратиме при нашата интервенција.

Движењето претставува дејство на еден физиолошки систем кој произведува движење на целото тело или на неговите составни делови. Овие составни делови се мускуло-скелетниот, невролошкиот, кардиопулмоналниот и метаболниот систем. Ова е во тесна врска со системот за движење и неговиот придонес за синдромите на нарушувања на движењето.

Поради клиничките интереси за невролошките дисфункции, следењето на обрасците на движење станаа речиси редовна пракса. Секој човек има карактеристичен образец на движење, но овие обрасци се пренагласени кај пациентите со мускуло-скелетна болка. Идентификација на принципите на организирање, најдобро ги објаснуваат карактеристиките на овие обрасци на движење: кои фактори

се одговорни за нив, и зошто предизвикуваат болка. Повеќето од објаснувањата се базираат на клинички опсервации кои се користат во упатствата за третирање. Иако истражувањето е потребно за да се валидираат овие принципи, тие се базираат на веќе прифатени анатомски и кинезиолошки односи. Концептите на анатомијата, кинезиологијата и физиологијата кои ја формираат основата на физиотерапевтското образование се основа за оценување на изведбата на мускулите и движењето на пациентот. Испитувањето се состои од (1) набљудување на движењето врз основа на кинезиолошките принципи, и (2) тестирање на должината и силата на мускулите. Од најраните денови на професијата, физиотерапевтите го користат овој тип на испитување за оцена на физичката изведба и за и креирање на програми за вежби.

Овој пристап е наречен рамнотежа на системот за движење (РСД), заради важноста од прецизно или урамнотежено движење за здравјето на системот за движење и на неговите компоненти. Шемата за дијагностика и третман на РСД која ја користи физиотерапевтот ги организира основните информации во синдроми или дијагностички категории и ги идентификува факторите кои придонесуваат за синдромите. Името на синдромот ја идентификува примарната дисфункција, или нарушувањето на движењето. Ефективноста на исходот и одржувањето на висината на трошоците не треба да го спречат физиотерапевтот да продолжи да применува пристап на „обид и грешка“ во грижата за пациентот.

За понатамошниот развој на физиотерапевтската професија клучни се три фактори.

- *Прв фактор* е развивање на дијагностички категории за директен третман.

- *Втор фактор* е разбирање и управување со движењето и со дисфункциите поврзани со движењето.

- *Трет фактор* е задоволувањето на барањата за пракса заснована врз докази со спроведување на клинички обиди врз основа на дијагностички категории кои го одредуваат физиотерапевтскиот третман и познавање на основната клиничка наука.

Литература:

1. American Physical Therapy Association: Philosophical statement on diagnosis in physical therapy. In Proceedings of the House of Delegates, 1983, Washington, DC, APTA
2. Bouman HD: An exploratory and analytical survey of therapeutic exercise, Baltimor, 1967, Waverly Press.
3. Arch Phys Med Rehabil. Supplement 1997. The First 50 years of the American Board of Physical Medicine and Rehabilitation.
4. Koepke G.H., The American Board of Physical Medicine and Rehabilitation: Past, Present and Future. Arch Phys Med and Rehabil. 1972;53:10-13.
5. Krusen F.H. *Historical Development in Physical Medicine and Rehabilitation During the Last 40 Years.* Arch Phys Med Rehabil. 1969;50:1-5.
6. Krusen F.H. *Physical Medicine: The Employment of Physical Agents for Diagnosis and Therapy*, chaps 1 and 2. Philadelphia, WB Saunders, 1941.
7. Opitz, J.L., Folz T.J., Gelfman R., Peters D.J. The History of Physical Medicine and Rehabilitation Recorded in the Diary of Dr. Frank Krusen: Part 1. Gathering Momentum (the years before 1942). Phys Med Rehabil. 1997;78:442-445.

Ljiljana Katunac, strukovni fizioterapeut

Odmah po osnivanju Društva fizioterapeuta Srbije, 1956. godine, Udruženje fizikalnih i radnih terapeuta NR Srbije, je krenulo sa intenzivnim stručnim sastancima. Prvi stručni sastanak održan je 12. 1. 1957. godine u Centralnoj specijalnoj poliklinici u Beogradu. Prva redovna Skupština fizio i radnih terapeuta održana je 7. 4. 1957. godine, među prisutnima bili su dr Miroslav Zotović, dr Živojin Zec, dr Žarko Nikolić, i mnogi drugi. 1958. godina je značajna jer je Udruženje pokrenulo inicijativu za otvaranje Odseka za terapeute pri Višoj medicinskoj školi u Beogradu, što je realizovano tek 1964. godine.

zanimanje fizioterapeuskog tehničara. Devedesete su donele organizacione promene. Na 15. redovnoj Skupštini Udruženja fizio i radnih terapeuta Srbije, održanoj 1990. godine na VMA – Beograd, donet je plan daljeg rada Udruženja. Izabrano je novo predsedništvo i doneta odluka da se Udruženje učlani u Savez zdravstvenih radnika Srbije kao DRUŠTVO FIZIO I RADNIH TERAPEUTA SRBIJE. Stručna aktivnost se uglavnom odvijala u okviru Saveza zdravstvenih radnika, a to su bili redovni majski i oktobarski susreti. U tom periodu (1994.) osnovan je Savez fizioterapeuta i radnih terapeuta Jugoslavije, za čijeg predstavnika je izabrana Nada Senić. Jedan od zadataka koje je Društvo postavilo sebi je i iniciranje izlaska stručnog časopisa namenjenog fizio i radnim terapeutima. Ogroman trud uložila je njegov osnivač, Nada Senić, kao i saradnici u redakcionom odboru. Godinu dana kasnije izlazi prvi autentični terapeutski časopis „Fizikalna terapija“. 1999. godine Društvo je primljeno u Svetsku konfederaciju za fizikalnu terapiju (WCPT), a sledeće godine postalo i deo Evropskog regiona te asocijacije. Zadaci društva kroz prve četiri decenije postojanja bili su: stručno uzdizanje kadrova, pomaganje u sprovođenju stručnih i društvenih aktivnosti od zajedničkog ili posebnog interesa za članove, učestvovanje u izradi propisa koji se odnose na organizaciju, školovanje fizio i radnih terapeuta, organizovanje stručnih seminara, itd.

Slika 1. Sastanak kolegijuma maj 1957

Društvo fizioterapeuta 2001. godine izlazi iz Saveza zdravstvenih radnika, kada dobija naziv **DRUŠTVO FIZIOTERAPEUTA SRBIJE** a osnovano je i Društvo radnih terapeuta Srbije. Usvojen je novi Statut Društva. Fizio i radni terapeuti su dali značajan doprinos učešćem na stručnim seminarima, kojih je bio priličan broj. Viša medicinska škola (sadašnja Visoka zdravstvena škola strukovnih studija) je bila i ostala značajan faktor saradnje. Nastavnici Odseka za fizioterapeute su svojim aktivnim učešćem na svim stručnim skupovima bili stalno prisutni.

Udruženje fizio i radnih terapeuta je već 1959. godine uzelo učešće na III internacionalnom Kongresu fizioterapeuta, koji se održao u Parizu. Zatim slede stručni seminari u Beogradu (1961, 1963, 1969.), Nišu (1967, 1977.), Novom Sadu (1970.), Zlatiboru (1972.), Valjevu (1986.), Sokobanji (1989.). Poslednji skup Jugoslovenskog Saveza fizioterapeuta održan je 1988. godine u Beogradu, a onda je nakon otcepljenja, pojedinih jugoslovenskih republika, prestao da postoji. Početkom šezdesetih godina, glavna aktivnost Udruženja bila je usmerena ka podizanju nivoa obrazovanja terapeuta, odnosno formiranju i uobličavanju odseka terapeuta pri Višoj medicinskoj školi u Beogradu. Tih godina počelo se govoriti o učlanjenju Saveza fizioterapeuta u Svetsku konfederaciju za fizikalnu terapiju (WCPT) i formalnom razdvajanju fizio i udruženja radnih terapeuta.

Sedamdesetih godina Udruženje je, pored održavanja stručnih skupova, donelo odluku da redovni članovi mogu biti samo terapeuti sa završenom odgovarajućom školom. Osamdesetih godina udruženje se bavilo pitanjima u vezi statuta terapeuta, predlagalo obime poslova i radnih zadataka, programa za pripravnički staž, davalo primedbe i predloge za nastavni plan za

Slika 2. Dr. Živojin Zec (u sredini)

Predsednici i sekretari društva kroz decenije:

1956. Božinović Vera
 1958. Milomir Jovančević
 1959. Radmila Krstić
 1958.-1960. Marija Aćimović
 1960. Irmgard Nadih
 1960-1978. Rade Vučić
 1961. Slavko Mićunović
 1967. Bosa Pašić
 1968. Milica Ugrenović
 1969. Nikola Nikić
 1972. Radiša Lazić
 1978. Mira Stojadinović
 1982. Slobodan Branković
 1984. Ilija Savićević
 1988. Slavoljub Pavićević
 1990. Gorica Savković
 1990-1992. Ana Smiljanić
 1994. Mirko Umićević
 1994. Milka Banović
 1995. Nada Senić
 1997. Predrag Đorđević
 2005. Aleksandar Nikolić
 2009. Ljiljana Katunac (aktuelni predsednik)

Slika 3. Fizio i radni terapeuti sa direktorom Dr. Miroslavom Zotovićem

Prvu godinu postojanja Udruženje je brojalo 40 članova, pri čemu su svi bili iz Beograda. Broj članova 1964. godine se popeo na 60, ali je tih godina postojao problem vrlo šarolike stručne kvalifikacije članova: od priučenih bolničara masera, masera sa dvogodišnjom školom, fizioterapeuta sa kursom, do fizioterapeuta sa srednjom školom iz Zagreba ili Višom školom iz Ljubljane i profesora za fizičko vaspitanje sa specijalizacijom za terapeutsku fiskulturu.

Članstvo se proširilo i van Beograda, na Niš, Kragujevac, Čupriju. Krajem šezdesetih broj članova se popeo na 260.

Danas Društvo broji preko 2000 članova i 70 % članstva cine visi i strukovni fizioterapeuti.

-Razvoj obrazovanja

Posle osnivanja Saveznog instituta za rehabilitaciju 1952. godine, krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina, dolazi do perioda naglog razvoja fizikalne medicine i rehabilitacije u Srbiji. Jedna za drugom osnivaju se samostalne ustanove, službe za rehabilitaciju u većim klinikama i specijalizovanim bolnicama, a kasnije i domovima zdravlja. U to vreme nije bilo dovoljno stručnih kadrova koji su po broju i kvalitetu trebali da prate razvoj fizikalne medicine i rehabilitacije kao posebne discipline.

U to "zlatno doba" rehabilitacije, funkcionalno lečenje je postalo integralni deo ortopedske hirurgije i traumatologije, a nešto kasnije počinje da osvaja svoje mesto u internoj medicini, posebno u reumatologiji, kardiologiji, pulmologiji....

Dok je služba rehabilitacije činila svoje prve razvojne korake u Srbiji, a i ostalim republikama bivše SFRJ, fizio i radni terapeuti su se obučavali na tromesečnim pa potom šestomesečnim kursevima u Saveznom institutu u Beogradu, sadašnjoj Klinici za rehabilitaciju "Dr Miroslav Zotović".

Viša medicinska škola je 11. maja 1964. godine na inicijativu Udruženja fizio i radnih terapeuta i Saveznog instituta u Beogradu otvorila odsek za fizio i radne terapeute.

Inicijativnu grupu za osnivanje odseka su činili najveći stručnjaci tog vremena koji su se zalagali da fizio i radni terapeuti dobiju bazično obrazovanje kroz institucije formalnog obrazovanja. Članovi grupe bili su prof dr Andreja Delini, tadašnj direktor škole, dr Miroslav Zotović, dr Živojin zec, Vjera Božinović prvi predsednik Udruženja, desanka Jeričević, Irmgard Čolak-Antić, dr Branislav Negovanović, dr Žarko Nikolić, dr Nikola Volf i drugi.

Zadatak Inicijativne grupe je bio da izradi nastavni plan i program i da obrazloženje za otvaranje odseka. Najteži zadatak je bio obezbediti neophodna finansijska sredstva, ali su napori udruženja fizio i radnih terapeuta i Inicijativne grupe stručnjaka i entuzijasta urodili plodom i školske 1964/65 je upisana prva grupa studenata, doduše sa zakašnjem, ali ipak se sa nastavom počelo u zimskom semestru.

Slika 4. Prvi tim fizioterapeuta u Zavodu Miroslav Zotović

Prvi šef odseka je bio dr. Živojin Zec, a potom su se na tom mestu smenjivali: prof. dr. Bratislav Tomić, Vjera Božinović, predavač, Irmgard Čolak Antić, saradnik, mr Leposava Jovanović, Dušan Kunej, saradnik, prof. dr. Slobodan Nikolić, Nada Senić, saradnik, prof. dr. Slobodan Nikolić i mr Stevan Jovanović, sadašnji šef odseka fizioterapeuta.

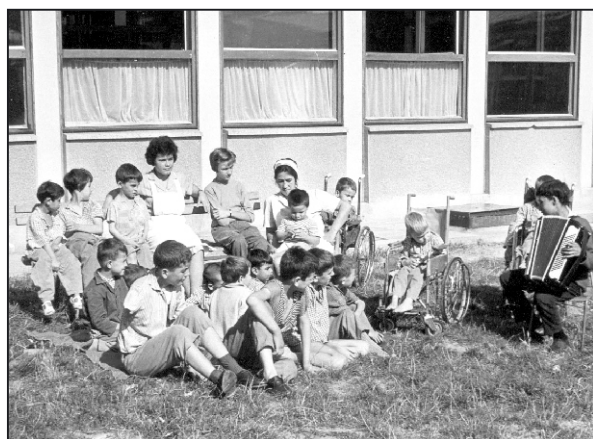
Kvalitet teorijskih i praktičnih znanja svršenih studenata bio je visoko ocenjen u našoj zdravstvenoj službi. Sistematizacija kadrova se menja i usmerava prema zahtevima za višim terapeutima koji su svojim radom podigli stručni nivo svojih ustanova na svetske standarde.

Ubrzo po osnivanju odseka došlo se do zaključka da su dve godine i zakonom limitiran fond časova nedovoljni za savladivanje znanja i veština potrebnih fizioterapeutima za normalan rad, pa se odmah krenulo sa stručnom praksom, najpre sa dobrovoljnom, a zatim i obaveznom stručnom praksom u trajanju od 100 časova da bi se 1990. godine školovanje fizioterapeuta ustalilo na pet semestara i napravljen je značajan pomak ka svetskim trendovima obrazovanja.

U skladu sa iskustvima razvijenih zemalja i potrebom za dalje usavršavanje 2003. god je produženo školovanje na šest semestara. Prihvatanjem Bolonjske deklaracije počele su pripreme i prilagodjavanje procesa nastave i konačno školske 2007/2008. po dobijanju akreditacije počelo se sa školovanjem fizioterapeuta po potpuno novom konceptu.

Slika 5. Dečije odeljenje
- prva dečija rehabilitacija u bivšoj SFRJ -

Slika 6. Slobodne aktivnosti

Formiranje Komore medicinskih sestara i zdravstvenih tehničara Srbije (KMSZTS)

2005. godine Vlada Republike Srbije na predlog Ministarstva zdravlja Republike Srbije donela je zakon o komorama u kome je predviđeno osnivanje 5 komora i to:

- 1) Lekarska komora Srbije;
- 2) Stomatološka komora Srbije;
- 3) Farmaceutska komora Srbije;
- 4) Komora biohemičara Srbije;
- 5) Komora medicinskih sestara i zdravstvenih tehničara Srbije.

Članstvo u komori je obavezno za sve doktore medicine, doktore stomatologije, diplomirane farmaceute, diplomirane farmaceute medicinske biohemije, diplomirane farmaceute specijaliste medicinske biohemije i doktore medicine specijaliste kliničke biohemije, medicinske sestre i zdravstvene tehničare, koji kao profesiju u Republici Srbiji obavljaju poslove zdravstvene delatnosti u zdravstvenim ustanovama i u drugim oblicima zdravstvene službe, fizioterapeuti su bili u zakonskoj obavezi da se KMSZTS obrate za licencu koja je zakonom o Komorama predviđena za sve zdravstvene radnike na teritoriji Republike Srbije i od tog momenta Društvo fizioterapeuta Srbije počinje svoju saradnju sa KMSZTS kroz stručno-profilski odbor fizioterapeuta sa radnim terapeutima.

U registar KMSZTS je upisano 3500 fizio i radnih terapeuta.

I danas, Društvo fizioterapeuta Srbije je strukovna, nevladina, neprofitna organizacija, koja se zalaže za uspostavljanje nezavisnog, samostalnog, nepristrasnog, stručnog, efikasnog i odgovornog odnosa prema profesiji, afirmacijom fizioterapije kao struke, unapređenjem nivoa edukacije, jačanjem ugleda, profesionalne etike i dostojanstva fizioterapeuta, u cilju izgradnje zdravog odnosa i informisanosti stručne i šire javnosti.

Saradnja sa regionalnim nacionalnim Asocijacijama je jedan od imperativa u strategiji razvoja bilateralnih odnosa sa kolegama i čvršćeg povezivanja fizioterapeuta na regionalnom nivou. Kao članovi WCPT-a i ER-WCPT-a imamo jedinstvenu priliku da budemo redovno informisani o tendencijama za razvoj fizioterapeutske profesije kao i o iskustvima kolega iz celog sveta kroz najprestižniju svetsku internet bazu PEDro (www.pedro.org.au), čiji smo sponzori.

Članovi Društva fizioterapeuta Srbije su u mogućnosti da kroz različite oblike neformalnog obrazovanja koje Društvo fizioterapeuta organizuje neprekidno obogaćuju svoja znanja i na taj način dobiju šansu da pruže kvalitetnije usluge svojim pacijentima.

2010. godine realizovana je ideja da se promocija struke sprovodi medijski, pa se i Svetski Dan fizioterapeuta obeležava, javnim nastupima, performansima i dobrotvornim akcijama. 2010. godine je i na sajtu WCPT-a prvi put objavljena vest o nekoj akciji koja je sprovedena u organizaciji Društva fizioterapeuta Srbije i to je bila vest o proslavi Svetskog dana fizioterapeuta <http://www.wcpt.org/node/37221>

Не борете се премногу,
најдобрите работи се случуваат
кога најмалку се надевате.

Габриел Гарсија Маркес

Многу луѓе не сваќаат што правиш за нив,
се додека еднаш не престанеш да го
правиш.

Непознат автор

Дајте ни Крилја

**Здружение на граѓани за лица со дисфункции,
хендикеп, ретки болести и посебни потреби**

Крајно време е сите овие луѓе со посебни потреби да се чувствуваат слободни и да можат да бидат вклучени во секој сегмент од нашето општество – Ребека Јанковска - Ристеска

Конечно се случи Балот на различностите под мотото „Не гледај со очите, погледни со срцето“ во организација на Здружението „Дајте ни крилја“ (на децата со посебни потреби, дисфункции, хендикеп и ретки заболувања) и Македонската опера и балет. Кој кому е спротивност, кој е поразличен од кого и како може да се објасни тоа, а да не биде погрешно сфатено. Ако времето е бескрајно, дали добрината има своја рамка во која можеме да ја институционализираме посебноста? Ребека Јанковска-Ристеска, претседател на Здружението „Дајте ни крилја“ беше главен „виновник“ за сè што се случуваше во салата на Македонската опера и Балет на 6-ти март 2013 година во Скопје.

Македонија до сега не знае за ваков вид настан. Конечно, децата излегоа во јавност, искрено имајќи посебна причина и посебна потреба да се прикажат во поинакво светло.

Спротивно на стереотипите на поединецот, целта на Здружението „Дајте ни крилја“ и Македонската опера и балет е, прво, конечно да започне менувањето на свеста кај луѓето за овие деца, и второ, нужната потреба за инклузија на лицата со посебни потреби.

Дали тие се еднакво вредни, дали нивниот начин на искажување на работите е толку поразличен од другите? Можеби одговорот е позитивен (да), но во исто време и нивниот труд е исто толку вреден како и на некој поразличен од нив.

Неразбирањето, ниската свест и нерешеното прашање ги охрабри родителите да дојдат со своите деца и да учествуваат на овој настан. Искрено, секој со своите животни приказни, се претставија во полно светло, и со радост што некој успеал да се сети да им посвети малку повеќе од своето време. На сцената на Македонската опера и балет, за обичниот граѓанин овој настан беше причина да се осознае искрата на детската вредност.

На убав, опуштен и топол начин, детската радост која профелира низ бината, беше водена од актерското дуо на Сашко Коцев и Гораст Цветковски и придружено од духовитата Билјана Обедникова. Водејќи ја програмата без некој да се почувствува дека е излишен, покажаа дека совршено ги разбираат потребите на овие деца. Со хумор и понекоја музичка нота тие ја одушевија преполната сала. Свкупната организацијата и уиграноста на сите учесници исто така беа на највисоко ниво.

Децата ни ја покажаа во најубаво светло волшебната страна на артот. За нас од другата страна на големите завеси се претставија: Ема Ананиева со делото за клавир од Бетовен, Марија Савевска со вокална интерпретација, оперските сопрани Нада Талевска и Весна Гиновска-Илкова и познатата модна куќа Елена Лука со нивната Инклузивна ревија и квартетот Air Strings. Поетското читање на Искра Донева и Александар Матовски-Цако и многу други точки беа за восхит. Присутниот аудиториум беше почестен и со присуството на првата дама на Македонија госпоѓа Маја Иванова и нејзината поддршка за децата од талат на различностите. Почеток на една уметничко хуманитарна сага за времето кое допрва треба да помогне во кршењето на табуата за овие деца.

Им беа доделени благодарници на сите кои на некаков начин помогнаа во некој сегмент на работата на Здружението „Дајте ни крилја“. Секоја почит до децата со посебни потреби, кои таа вечер беа херои на своето време. Со помош на претседателката Ребека Јанковска-Ристевска, Здружението „Дајте ни крилја“ и организацискиот одбор покажаа дека сите деца се еднакви, секое од нив на свој посебен начин.

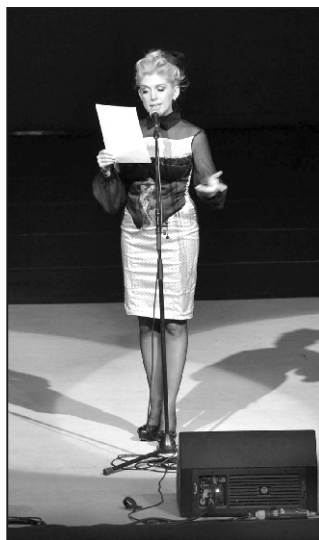
Но, сето тоа ќе го дознаевте од прва рака ако бевте и вие дел од ова збиднување. Сите знаеме дека децата се најголемата радост и дека заради нив не постојат граници кои човекот не би ги поместил. Картите беа распродадени за неколку дена. Полна сала и убава атмосфера на исчекување дали сè ќе помине во најдобар ред.

„Полека плановите стануваат акциска програма. Во еден момент чувствувате дека веќе можете да ги менувате работите во општеството, и тоа сè со една цел - лицата со посебни потреби да ги опсознат да можат самите да бидат што понезависни, што помал товар некому, да заработуваат за себе, да се грижат сами за себе“ – кажа во својот говор претседателката, Ребека Јанковска-Ристеска.

Им посакуваме уште многу вакви настани и остварување на целта која воопшто не е лесна. За среќа, балот на различностите нè убеди дека сето тоа е и остварливо и дека сепак сонцето, утре, задутре и секогаш ќе излегува на ориентот.

Билјана Обедникова и Весна Гиновска-Илкова, првенка на МОБ

Претседател, Ребека Јанковска-Ристеска

Искра Донева со сопругата на Претседателот на РМ, г-ѓа Маја Иванова

Музички опус на балот на различности

Криџа

Билјана Обедникова (лево), Марија Савевска (седи) и Маја Здравевска

Катарина Ивановиќ и Игор Петров

Есе

Наши параолимпијци

Коктел забава

Дојдете ни

Дружење со наши пациенти